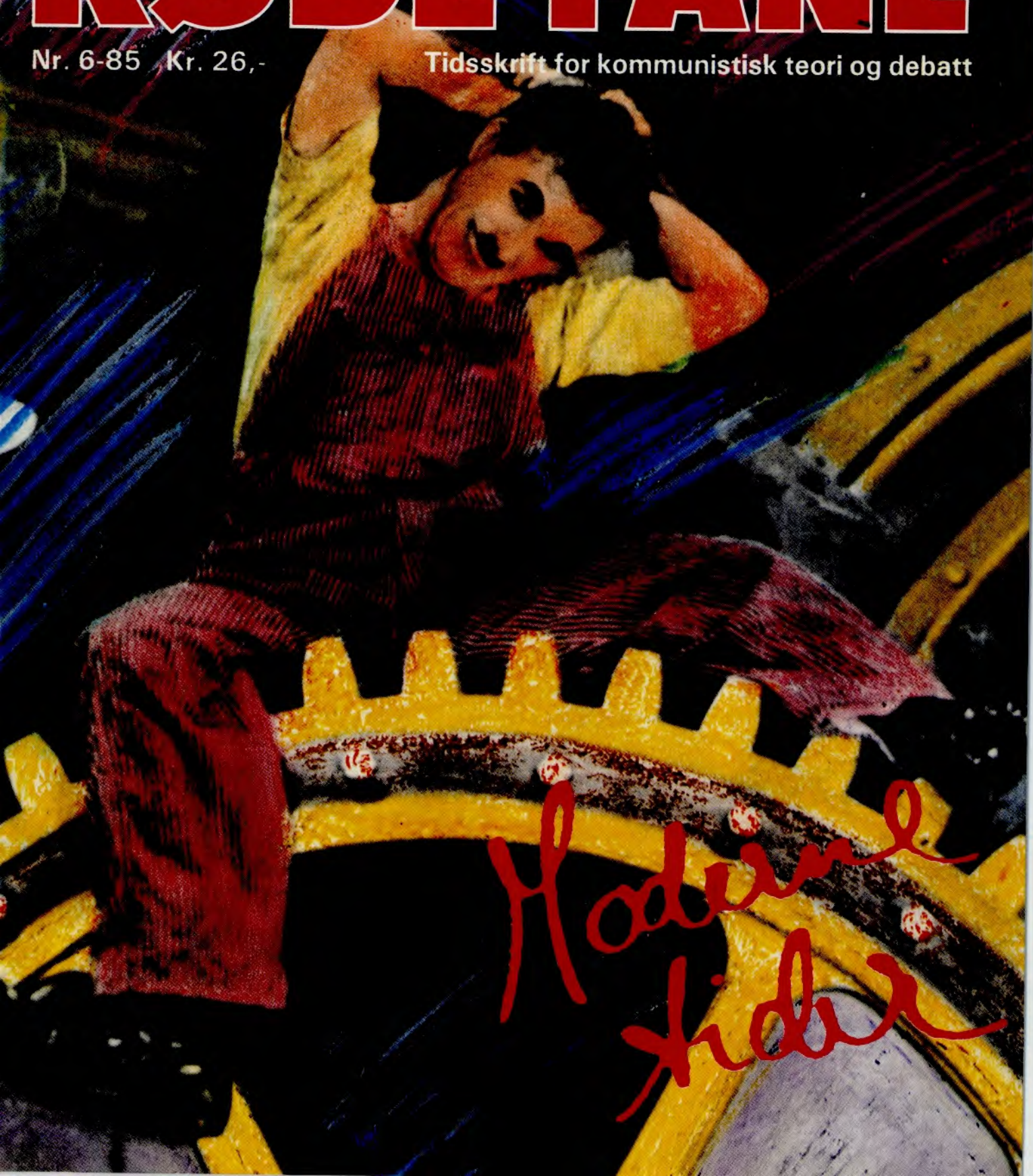

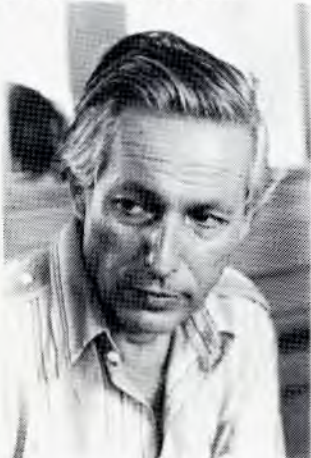
RØDE FANE

Nr. 6-85 Kr. 26,-

Tidsskrift for kommunistisk teori og debatt

3.VERDEN TEORI

I dansk historisk tidsskrift nr.2/85 gir Irene Nørnlund en instruktiv oversikt over de fortskjellige teori «skoler» i utviklings-spørsmål for 3.verden-land.

Det er en oversikt som starter med Kominterns debatter, og følger debatten og standpunktene opp til i dag, blant annet med bredt referat fra Samir Amins produksjon. Artikkelen vurderer Bill Warren som Amins (bildet) fremsatte opponent og gir forøvrig mange smakebiter fra den internasjonale debatten.

LITTLE STEVEN

Den amerikanske avisa «UNITY» har 25. oktober et intervju med «Little Steven» Van Zandt om «Sun City»

Sun City er navnet på plata amerikanske artister har spilt inn mot apartheid, et prosjekt der bl.a. Bruce Springsteen, Bob Dylan og Miles Davies deltar. Little Steven er initiativtaker og har skrevet tittelsporet Sun City;

— It's time to accept our responsibility

— Freedom is a privilege nobody rides for free

— Look around the world baby, it can't be denied

— Why are we always on the wrong side

Er vi alltid på feil side, spør avisa?

— Jeg liker ikke å generalisere, men jeg tror du kan si at vår utenrikspolitikk har vært gjennomgående dårlig, uproduktiv, umoralsk. Og til tider som i forhold til Nicaragua, klart illegal.

— Men folk får ikke informasjon om sånt. De får bare vite hva de ser på tv hver kveld, og nuhetsmedia sier bare det de får beskjed om av regjeringa si.

— Du er nødt til å se lenger enn til seks-nyhetene for å få vite hva som foregår. Jeg håper hvertfall at plata vil inspirere folk til å gjøre det.

Sápmi

1. nr. 1985
Kr. 25,-

SÁPMI

Et samisk kultur-tidsskrift har sett dagens lys.

— «Magasinet skal avspeile mangfoldet i det samiske samfunnet og derfor gi plass til alt som rører seg hos oss,» sier John T Solbakk i lederen.

Fra innholdet kan vi nevne en reportasje om etterkommerne etter samene som emigrerte til Alaska på 1800-tallet for å lære

eskimoene reindrift. John Gustavsen skriver om malm-leitinga på Finnmarks-vidda som storkapitalen prøver å holde hemmelig. Vi får også vite om det sør-samiske språket, om kvinnes stilling i det samiske samfunnet, og om samisk litteratur.

Alle større artikler har et sammendrag på norsk, bladet er på 64 sider og koster kr 25.

BIOTEKNOLOGI

Miljø-magasinet nr.3/85 retter søkelyset mot bioteknologi eller genesløyd som det populært kalles. Tema presenteres nøkternt av Karen Johanne Baalsrud og Gunnar Øvernes. Uten slik saklig informasjon ville temaet forblitt en evig jaktmark for dommedagsprofeter og Pette Smartfantaster.

Det meste av genespleising skjer idag på bakterier og gjær-celler. Målet er produksjon av stoffer som insulin og interferon til bruk i medisin. Relativt enkle stoffer kan produseres i masseomfang av gjær-celler om de får innpodet de riktige arvestoffet.

«Mens mennesker og dyr er kompliserte organismer med spesialiserte celler, er bakterier behagelig enkle med alle sine livs-funksjoner samlet innenfor en og samme celle-vegg. Stort sett er bakterier greie å dyrke, de vokser og formerer seg raskt og arvestoffet deres er lettere å tyde»

Hos høyerestående organismer (f.eks. oppdretts-fisk) er forskningen konsentrert om relativt enkle prosesser som er styrt av noen få hormoner og hvor genetikken er enkel; Som eksempel nevnes motstandskraft mot visse sykdommer.

RØDE FANE

INNHold

Klipp og kommentar	s. 2
Innhold	s. 3

LEDER:

Om å forstå framtida	s. 4
----------------------------	------

UTVEIER FOR 3. VERDEN:	s. 5
------------------------------	------

Med bonden i sentrum, av Lloyd Timberlake	s. 6
---	------

DATA-TEKNOLOGI:

Data på kontoret, av Helge Høivik	s. 19
--	-------

Bare nye skrivemaskiner?, av Trond Christoffersen	s. 26
--	-------

Data, makt og kvinner, av S.F.	s. 29
-------------------------------------	-------

Teknologisk stagnasjon i bygning?

av Tollef Hovig og John Jørgen Støa	s. 30
---	-------

DEBATT:

Mosambik og Maoismen, av Ole Hofstad	s. 38
---	-------

Lettvint om gjeldskrisa, av Elisabeth Eide	s. 41
---	-------

ANMELDELSER:

Grisen før jul, av Eivind Stø	s. 45
-------------------------------------	-------

Forces of production, av Trond Christoffersen	s. 48
---	-------

BONDEN I SENTRUM

Røde Fane bringer
Lloyd Timberlakes
foredrag «Sult og
politikk - hunger som
levebrød».

Side 8

TEKNOLOGISK STAGNASJON?

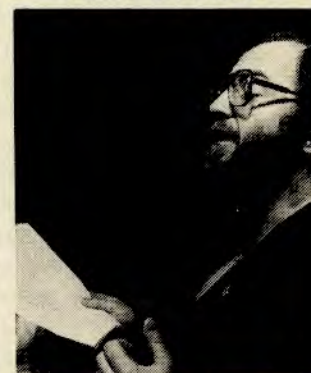

Det skjer liten tekno-
logisk utvikling inna-
for bygning. Profit-
ten økes gjennom

lønnssnedslag og en-
del teknisk utvikling
på planleggings-
stadiet og ved økt
pre-fabrikasjon. Det
er ingen tendensi ret-
ning av dramatiske
endringer i uover-
skuelig framtid.

Side 30

GRIS TIL JUL

Er Tron Øgrim som
frosken i brønnen,
som ikke ser hele
himmelen, men vil ha
oss til å tro at den
gjør det.

Han maler hvertfall
ei svart framtid og
polemiserer mot vil-
la-marxister og andre
optimister.

Side 45

RØDE FANE

Utgitt av
Arbeidernes Kommunistparti
(marxist-leninistene)

Nr. 6 — 1985 — 14. årg.

ABONNEMENT: 145 kr. pr. år

Bestill fra:

Røde Fanes distribusjon,
Boks 83 Bryn, Oslo 6.

ISSN 0332-7892

Adresse redaksjonen:

Postboks 6875

St. Olavs plass

0130 Oslo 1

Postgiro nr. 2 20 84 78.

Telefon: (02) 11 45 73

Redaktør og ansvarlig utgiver:

Bjergulv Braanen

Trykt hos A/S Duplotrykk

OM Å FORSTÅ FRAMTIDA

■ ■ Mange slags ulykker kan ramme en revolusjonær bevegelse. En av de største er å fortsette å kjempe fortidas kamper, når historia i virkeligheten har satt i gang helt nye slag. Folkenes opprørs-trang og motstand mot undertrykking fortjener en ledelse som kan gi seire og framgang. En ledelse som er i pakt med mulighetene den virkelige klassekampen byr på.

■ ■ Med Marx kan vi si at det kommer an på å forstå verden for å forandre den. Problemet er at det er lett å spå om klassekampen i framtida, men og enda lettere å ta feil. I vår tid går alt så fort at nesten alle som gir prognoser for er par tiår framover driter seg ut. De som fortaper seg i detaljene og spår at ting vil bli omtrent ved det gamle blir alltid overkjørt av utviklinga. Mens de som griper fatt i noen tendenser, forlenger dem, får også gjerne feil. Vel blir det store endringer, men vanligvis helt andre enn de som er spådd.

■ ■ I vår tid er det blitt klart at forholdene mellom klassene er i en rask utvikling. Analysen som ble gjort under industrialiseringa i forrige århundre vil ikke være et godt nok redskap for de som vil slåss i år 2000. Står vi så helt hjelpeløse overfor utviklinga av kapitalismen og klassene i framtida?

■ ■ Marx er en av de få som har hatt klaff. Hans analyser og retningslinjer har veileda kjempende folk et århundre etter de ble skrevet. Men

Marx var ikke spåmann. Hans store verk var at han analyserte sin samtid så godt, at han forstod lovene under industrikapitalismen så godt.

Fordi denne analysen var riktig har den fortsatt kraft.

■ ■ Vårt problem er at historia har satt i gang nye prosesser som Marx ikke kunne studere for oss. Vår vei må bli som hans; Å studere utviklinga i vår samtid.

■ ■ Dette nummeret tar for seg ulike sider ved utviklinga av teknologien. Det er hevet over tvil at vi nå er inne i en utvikling som styrker noen klasser, svekker og omformer andre. Kontorene er etterhvert den største typen arbeidsplass i et land som vårt, men alt for dårlig forstått, ikke minst av kommunister. Også den faktiske utviklinga i mer tradisjonelle bransjer må undersøkes, i dette nummeret eksemplifisert ved bygg og anlegg.

■ ■ Helge Høiviks artikkel «Data på kontoret», prøver å se langt og ane hvilke klassekrefter som kan utvikles. I andre artikler går det i detaljer på de faktiske utviklinga. Til sammen illustrerer de vårt dilemma og vår ut-

fordring:

- Å se langt og samtidig riktig.
- Å grave dypt å samtidig se langt.

Bare fortsatte studier av den økonomiske og klassemessige utviklinga kan bringe oss framover.

BONDEN I SENTRUM

Så lenge en ser bort fra at bonden er eksperten, og at hjelpa må bygge på de etablerte kunnskapene og behovene til menneskene den skal nå, er den nødt til å mislykkes, hevder Lloyd Timberlake, redaktør for nyhets- og informasjonsforlaget Earthscan i London.

Å konsentrere seg om klimatiske årsaker fører galt avsted, befolkningsveksten er heller ikke det sentrale i den afrikanske sult-katastrofen. Hovedspørsmålet er feilaktige politiske beslutninger.

Røde Fane bringer Timberlakes innledning og spør: Hvilke krav bør stilles til norsk «uhjelp»?

UTVEIER FOR 3.VERDEN

ARVEN KAN BÆRES

Det finnes ingen framtid for de fattige bønderne i Afrika innafor det nåværende systemet (*Lloyd Timberlake*). — Om 300 millioner indiske fattigbønder ble fjerna fra jordas overflate, ville ikke herskerklassen heve et øyenbryn — forutsatt at det ikke lukta av likene (*Jan Myrdal*). — Black Africa? We simply don't need it! (*Anonym høyere NATO-offiser - ikke tilstede på konferansen*).

Av Trond Christoffersen

Fra ulikt utgangspunkt trakk både 3.verden eksperter og marxistiske politikere den samme konklusjonen.

På den andre sida sa **Pål Steigan** i panelet i inlegget sitt: — Marx er død. Lenin er død. Mao er død, og det er ingen som fyller plassen etter ham. Vel, så får vi klare oss sjøl.

Ga denne konferansen oss grunn til å tro at det finnes revolusjonære krefter i verden som kan klare denne oppgaven?

I sin bredt anlagte hovedinnledning konkluderte **Jan Myrdal** med at innafor systemet finnes det bare en løsning

UTVEIER FOR 3.VERDEN

VIDERE

Innlederne på Røde Fanes 3.verden konferanse, fra venstre: Lloyd Timberlake, Oscar Ugarteche, Cheryl Payer, Kumar Rupeshinge, Jan Myrdal og Alfred Watkins. FOTO: KLASSEKAMPEN

på krisa: fascisme og krig. Den andre muligheten er å bryte ut av systemet. Fra sitt europeiske perspektiv understreka han nødvendigheten av at arbeiderklassen i de kapitalistiske landa må kjempe enhetlig i klassekrigen som nå er igang — en krig der flertallet av arbeiderklassen blir daukjøtt som ingen nytte har for kapitalen og derfor må skjæres vekk. Denne kampen må fore-

nes med det fattige fletallet i den tredje verden som heller ikke har noen framtid under kapitalismen. Er det sannsynlige at de sultende massene i den 3.verden og en sosialdemokratisk og splitta arbeiderklasse i våre land, skal klare å forene seg til en hær som kan vinne?

Det foredraget som gjorde djupest inntrykk på konferansen var nok **Lloyd Timberlake** om årsakene til hungersnøden i Afrika. Stillferdig i formen, men fullt av rystende kunnskap. Dagens system for utvikling er på full kollisjonskurs med den afrikanske bonden. Uten å ta utgangspunkt i hennes situasjon, er ingen løsning mulig. Manuskriptet som lå til grunn for talen Timberlake holdt trykkes i sin helhet i dette nummer av Røde Fane.

Revolusjon eller folkemord?

Fakta som disse er avgjørende å samle og spre. For mange på konferansen veide de nok så tungt at de trakk konklusjonen at folkemord er en langt mer sannsynlig utvei for den 3.verden enn revolusjon. Men konferansen viste også at rundt om i verden utvikles det arv-takerne etter de store revolusjonære lederne som Pål Steigan etterlyste. De er for få og for små enda, men gir håp for framtida. Ikke minst pekte foredragene til **Oscar Ugarteche** fra Peru i denne retninga.

Nyskapende marxisme forent med massekamp

Det er ikke å ta munnen for full å hevde at Ugarteche brakte direkte inn på konferansen den eksplosive blandinga av nyskapende marxisme og kjempende folkelige bevegelser. I det første foredraget sitt knytta han sammen marxismens allmenne teorier om krisa og den politiske økonomien med imperialismens utbytting av den 3.verden, gjeldskrisa og kampen mot krisa. Foredraget åpna med å slå fast gjeldskriser ikke er noe nytt og spesielt — i Latin-Amerika hadde en gjeldskrise utvikla seg nokså regelmessig omlag hvert 50. år (etter opplåningsperioder på 1820-tallet, så i perioden 1850-1870, deretter på 1920-tallet og nå siste gang på 1970-tallet). Dette var nye og over-

raskende fakta for de fleste konferansedeltakerne. Ugarteche hadde gått videre og undersøkt bakgrunnen for de voldsomme opplåningene. Her hadde han funnet at de hver gang starta etter at vekstkrafta var i ferd med å gå ut av økonomien i de ledende kapitalistiske landa og profitttraten var synkende. De enorme låna som ble pusha på de fattige landene hadde ei rente som gjorde dem mer profitable enn å investere hjemme. Sånn sett fungerte disse kreditt-periodene til å forlenge periodene med oppgang og høy profitttrate i den sentrale kapitalistiske økonomien.

Støvsugeren

Effekten av dette har hver gang vært at låneutgiftene har bygd på seg og etter hvert har mesteparten av det gjeldlandet eksporterer gått rett inn i rentesluket. Og hver gang har denne støvsuginga av ressurser pågått til gjeldslandet ikke lenger var i stand til å betale låna sine. Da har gjeldskrisa kommet. For folket i det fattige landet har det blitt en krise på liv og død. Det som starta som krisetegn i de utvikla landene, ender opp med at brødet tas ut av munnen på de som allerede har for lite. Prisstigning og gjentatte halveringer av lønna over natta blir det dystre resultatet. For massene blir dette den virkelige krisa, som de må reise kampen mot. Sjelve gjeldskrisa blir et spørsmål for de rike landa — og det finnes ingen annen løsning enn å avskrive gjelda. Men også her er imperialismen seg sjøl lik. Også siste stikk vil den ta inn. Derfor har den aldri ved tidligere anledninger ettergitt gjelda gratis. Når den ikke lenger kan plyndre renter har den krevd ressursene og deler av sjølråderetten til gjeldslandet direkte. Til seg sjøl og de store monopolkapitalistiske selskapene i sitt eget land, har imperialistene tatt de saftigste bitene — jernbaneanlegg, mineralindustri, oljeindustri hvis den fantes osv.

Dette er scenarioet. Fra dette punktet fortsetter kampen. Vi for vår del bør fortsette å studere for å lære mer og diskutere handling. For alle interesserte enten de var på konferansen eller ikke blir boka med innleggene fra konferansen en nødvendighet. Kjøp den og studer den når den kommer. □

UTVEIER FOR 3. VERDEN

AFRIKA I KRISE

UTVEIER FOR 3. VERDEN

Når en nærsynt full sjåfør kjører fortere enn fartsgrensa og uten brillene sine, treffer en issvull og kræsjer, da kaller vi ikke det en «naturkatastrofe». Isen var den direkte årsaken til uhellet; uten issvullen kunne han kjørt litt lenger. Men her er det for mye menneskelig forømmelse til at vi kan skylde på isen.

Av Lloyd Timberlake

På samme måten er det med den afrikanske tragedien. Vi ser for mye menneskelig likegyldighet til å anklage tørken. Sant nok — hadde det ikke vært for tørken — kunne det ha gått noen år før vi hadde oppdaget at Afrika var ute av kontroll og styrte mot katastrofen.

Tallene er er godt kjent. Jeg skal ikke repetere dem her: Stadig synkende matvareproduksjon pr. innbygger de siste 15 åra, realprisene på varer synker, økende gjeld, befolkninga er ikke stor, men vokser raskere enn regjeringene klarer å utdanne og sørge for helsestell for den.

Den kontinentale katastrofen som midtveis i 1985 hadde satt 30 millioner afrikanere i 20 land ute av stand til å brødfø seg selv, og som tvang 10 millioner mennesker bort fra sine hjem i jakten etter mat og vann, har ofte blitt beskrevet som en «miljø-krise». Dette har noe for seg, men er misvisende når det gjelder de virkelige årsakene. Krisa var i stor grad forårsaket av dårlige politiske beslutninger, både av de afrikanske regjeringene, institusjoner i Nord og hjelpeorganisasjonene som ga dem råd.

Investerer i byene

Regjeringer i land der 60-90 prosent av folket lever på landsbygda og overlever ved hjelp av ressursene der, har investert uforholdsmessig mye i byene og i å skaffe fram ressurser for befolkninga der. Eksemplene er tallrike. I Ghana bor 64 prosent av befolkninga på landsbygda; i Gambia er tallet 82 prosent. Likevel gikk de innenlandske bevilgningene til landbruket ned med mer enn 10 prosent pr. år i åra 1978-82. En undersøkelse foretatt av FN nylig så på

de innenlandske bevilgningene til jordbruket pr. person av landbruksbefolkninga. I de 17 afrikanske landa der data var tilgjengelig, gikk disse bevilgningene ned med 0,1 prosent i gjennomsnitt pr. år fra 1978 til 1982. I alle andre deler av den tredje verden økte slike bevilgninger — med 7,3 prosent i Fjerne Østen.

Fattigdom på landsbygda har blitt institusjonalisert i mange afrikanske land, og det er fattigdommen der som har ført til miljø-ødeleggelsene. Befolkninga på landsbygda har hatt lite å investere i jorda, og har derfor trukket naturressurser ut av jorda raskere enn disse har blitt fornyet. Fattige bønder skaper fattig og dårlig jord; den utpinte jorda gjør dem enda fattigere. Dette er en nedadgående spiral som har ført til miljø-sammenbrudd i noen regioner i Afrika. «Kapitalen» er brukt opp, jorda gir ikke mer avkastning før den tilføres nye store investeringer.

«Ikke lønnsomt»

Men likevel investerer ikke regjeringene innenfor den tidsramma som regjeringer vanligvis styrer. Bøndene har liten eller ingen politisk makt. Jorda deres gir dem lite som kan gi dem økonomisk makt. Den egyptiske biologen, **Mohammad Kassas**, tidligere president i «The International union for Conservation of Nature and Natural Resources» (IUCN), sier at tiltak mot ørken-spredninga ganske enkelt ikke har noen plass i «rasjonelle» finans-strategier. Det koster Egypt ca. 13 000 dollar å gjenvinne et hektar jord som er blitt til ørken. Men hvis disse pengene hadde blitt satt i banken — for ikke å snakke om i et mer profitabelt foretak — ville

UTVEIER FOR 3.VERDEN

det gitt en fortjeneste på 1 500 dollar pr år, avhengig av rentenivået. Jord kan aldri bli så lønnsomt, konstaterer Kas-sas. FNs miljø-program har først an-slått utgiftene ved tappt landbrukspro-duksjon i Afrika som følge av ørken-spredning; så har de beregnet hva det vil koste å stoppe ørken-spredninga og har funnet ut at det er store penger å tjene på det. Men de ser ikke ikke at disse pengene vil komme langsomt over mange ti-år, og de vil komme fattige mennesker uten makt til gode. Vi kan derfor ikke finne motiverende faktorer innen vårt nåværende finansielle og politiske system for å redde dyrkbar jord i Afrikas tørke-områder.

Rekord-avlinger

Når Afrikas tørke-områder produserer avlinger som gir regjeringene uten-landsk valuta, støtter regjeringene disse avlingene med forbedret såkorn, billig gjødsel, transport for innhøstinga og garanterte priser. Dette forklarer hvor-for fem Sahel-land — Mali, Niger, Burkina Faso, Tsjad og Senegal — pro-duserte rekord-avlinger med bomull i tørke-periodene i 1983 og 1984. Men dette står ikke i motsetning til mitt po-eng; regionen som helhet importerte re-kord-mengder med korn-produkter og mange liv gikk tapt i hungersnøden i 1984.

Men mens regjeringene bekymrer seg for brutto nasjonal-produktet fra år til år, tenker bøndene på det som den indiske miljø-eksperten Anil Agar-wel kaller det «grønne nasjonal-pro-duktet». Bøndene får all sin mat fra det som de får ut av jorda, selv om noe av dette tar en omvei gjennom kveg og geiter. De får all energi de trenger til matlaging og oppvarming fra jorda i form av ved, kull og rester fra avlinge-ne. Trær gir over 90 prosent av all den energien som brukes i fattige land, og selv 80 prosent av energien i olje-landet Nigeria kommer fra trær. Vannforsy-ningene til de fleste bønder er avhen-gige av trær og vegetasjon for å beskyt-te vanntilførselen slik at vannet ikke renner vekk, men trekker ned i jorda og er tilgjengelig gjennom mesteparten av året i elver og kilder. Alt som gror gir også materiale til husbygging og la-gerbygg og til å lage jordbruksredska-

per og kjerrer. Likevel kan man nesten aldri finne det «grønne nasjonal-pro-duktet» i brutto nasjonal-produktet, unntatt når det «grønne» kommer i form av bomull, kakao eller kaffe.

Snudd ryggen til landbruket

Det er ikke overraskende at afrikanske ledere har snudd ryggen til landbruket. Det en vitenskapsmann sa om den hers-kende eliten i Tanzania kan gjelde for mange nasjoner: — De har liten innsikt i jordbruks-drift i stor skala, og de har ingen tro på landbruk i liten skala. De fleste er sønner av foreldre som ofret mye for å utdanne dem «vekk» fra hardt arbeid på jorda med liten uttel-ling.

Disse lederne har vært så altfor villi-ge til å høre på rådgivere fra land i Nord. Ofte har rådene vært gale, ba-sert på tempererte soner der jorda er ung og nedbøren er fordelt jevnt utover hele året. Ofte kunne rådene høres fornuftige ut rent teknisk, men hadde i virkeligheten ingenting med nasjonenes behov å gjøre. De tok ikke hensyn til befolkningas muligheter eller nasjone-nes finansielle og tekniske kapasitet slik at det var umulig for disse landa å

følge rådene så lenge at de kunne gi noe utslag. Tidlig på 80-tallet ble 5 000 nye hektar jord kunstig vannet hvert år i Sahel. Men samtidig gikk 5 000 irrigir-te hektar ut av produksjon på grunn av oversvømmelse og for mye salt. I 1982 gikk en sjettedel av all prosjekt-hjelp i regionen til vanningsanlegg. Det er en fryktelig kostbar måte å stå stille på! Sahel trenger mer effektiv vanning, men redninga ligger ikke i denne ret-ninga. Hvis så mye som 20 000 nye hek-tar pr. år kunne bli effektivt vannet i Sahel og de sahel-sudanesiske klima-sonene fram til midten av 1990-årene, ville det likevel bare være nok til å til-fredstille behovene til halvparten av den nåværende befolkningsveksten i området.

Bistand tjener Nord

Kunstig vanning fører oss over til et verre aspekt ved rådgiving og hjelp til afrikansk landbruk fra Nord; begge har en tendens til å tjene interessene til landa i Nord i langt større grad enn afrikanske interesser. Så lenge som hjelp fra Nord bygger ting, er det store sjanser for at dette byggverket vil gi større fordeler til selskaper og økono-

CHERYL PAYER

— Den nakne sannhet er at den tredje verden ikke trenger Det internasjonale pengefondet (IMF). Uavhengighet kan ikke bygges på midler lånt eller gitt som hjelp, den kan bare frem-mes ved at slik hjelp opphører, skriver Cheryl Payer som går inn for en utviklings-strategi som betyr skjæring fra verdensmar-kedet.

Hun er amerikansk økonom, knytta til det amerikanske tids-skriftet «Monthly Review». Pay-er har tidligere forsket for Chri-stian Michelsens institutt i Ber-gen og Fredsforskningsinstitut-tet i Oslo. Hun har gitt ut bøkene «The Debt Trap» og «The World Bank»

UTVEIER FOR 3. VERDEN

Afrika kan bare utvikles ved å ta utgangspunkt i folkemassenes behov og deres arbeid.

mier i Nord enn til det afrikanske folket. Dette er en av årsakene til at så mye av hjelpen til afrikansk landbruk har gått til slike ting som kunstige vanningsanlegg, dammer, veier og brønner. Alt dette kunne i teorien hjelpe landbruket, men i virkeligheten har det ikke gjort det, fordi givernes interesse i første rekke var fokusert på selve bygginga, ikke på anvendelsen. Problemerkene med kunstig vanning har blitt

reist. Store demninger har blitt en slik fiasko over hele Afrika at utviklingsbanker stort sett har gått bort fra slike forretninger. Veier har blitt bygd av selskaper som har konkurrert med hverandre, og som sjelden effektivt knytter sammen markedet med områder der overskudds-produksjonen foregår. Brønner har generelt sett blitt fordømt fordi de øker ørken-spredninga og står i motsetning til kveg-nomade-

nes interesser som skulle bruke brønnene. Likevel er brønn-bygging blant selskapenes og mottaker-landas favoritt-prosjekter fordi resultatene er konkrete, noe helt klart definert som man kan peke på: et hull i bakken. Som en oppgitt ekspert sa: «Planleggere lærer ikke av sine feil. Å se regjeringer planlegge innviklete brønn-installasjoner... etter at disse gjentatte ganger har blitt stemplet som feilslåtte, får en til å lure på hvorfor skrivekunsten i det hele tatt ble oppfunnet.»

Egoistisk

Etter lærdommene fra Sahel-tørka 1968-73, ble både Sahel-regjeringene og giver-landas regjeringer enige om nasjonale mål for mat-sjølfforsyning. Men av de over 11 milliardene dollar med offentlig utviklings-hjelp som ble sprøytet inn i området fra 1974 t.o.m. 1982, gikk bare 4 prosent til matvare-produksjon basert på naturlig nedbør, og bare 1,5 prosent gikk til jord- og vannkonservering og økologiske stabiliseringsprosjekter som kunne gjøre mat-sjølfforsyning til en realitet.

Til tross for lærdommene fra den nåværende krisa følger hjelpen fra Nord til Afrika det samme gamle egoistiske mønsteret. Mens økonomiene i de 17 vestlige OECD-landa viser tegn til å komme seg fra depresjonen, så har andelen av deres nasjonalinntekter til utenlands-hjelp sunket. Hjelp til landbruk og utvikling på landsbygda har sunket mest dramatisk. Omkring 4,5 milliarder dollar ble gitt til landbruket i den tredje verden i 1980, omtrent det samme i absolutte tall som i 1984. Men hvis en regner inn inflasjonen betyr tallene et fall på 20 prosent.

Storbritania har skjært ned på bilateral hjelp til prosjekter med direkte fordeler for afrikansk landbruk med omtrent en tredjedel i realverdier fra 1979 til 1984, mens landet har opprettholdt hjelp til veibygging og kraftprosjekter på landsbygda som er til direkte fordel for britiske leverandører og entreprenører.

Canada binder i dag 80 prosent av sin bilaterale hjelp til kjøp av kanadiske produkter, og har forsøkt å øke dette tallet. USA er generøs med nødhjelp, men fokuserer hjelpen mer på «fritt

UTVEIER FOR 3. VERDEN

marked»-tenkning, militær støtte og på politisk motivert hjelp. Halvparten av USAs hjelp til Afrika i 1985 går til fem stater, og bare Sudan av dem er en virkelig «front-linje»-stat når det gjelder sult.

Selv den hjelpen som er innretta direkte på å bevare jorda, vannet og plante trær blir ofte presset inn i en form som gjør at den mister effekt. **Piers Blaikie** ved «University of East Anglia» i Storbritania, har samlet en liste over viktige elementer i jordbevarings-programmene og har sammenlignet hvert punkt på sin liste med hvordan hjelpe-organisasjoner og mottaker-regjeringene i virkeligheten takler slike programmer.

Gjør det motsatte

De to listene står i motsetning til hverandre på hvert eneste punkt! Konservering krever innsats over mange år, kanskje et ti-år; men utviklings-finansierte eller regjerings-styrte konserverings-prosjekt krever målbare resultater innen tre til fire år. Skal man lykkes i å bevare jorda trengs det forskjellige, passende og svært godt koordinerte bi-

drag fra mange departementer og byråer; men prosjekter blir vanligvis styrt av bare ett departement. Resultatene av et vellykket jordbevarings-prosjekt vil være diffuse og vanskelige å måle; mens organisasjonene som står ansvarlig for prosjektene må ha kvantitative resultater som er stilt opp på forhånd. Suksess forutsetter langvarig politisk vilje på sentralt regjeringshold; men prosjektene blir ofte drevet av kortvarige konsulent-byråer som oftest i treårsperioder. Listen kan forlenges i det uendelige.

Et program som sies å ha vært til fordel for halvparten av Kenyas bønder var et program som inkluderte jordkonservering ved den svenske hjelpe-organisasjonen SIDA. Men da har også SIDA jobbet med dette i ti år. Over et så langt tidsrom ville de fleste andre vestlige hjelpeorganisasjonene ha endret sine arbeidsmetoder, filosofi, mål og også hvilke land de gir støtte til, flere ganger.

Tørka i USA på 30-tallet

Det er rart hvis Vesten skulle vite hva som skal til for å hjelpe afrikansk

landsbruk, når de opererer med modeller som stammer fra Vesten. På midten av 30-tallet ble «The Great Plains» i USA rammet av tørke, samtidig som gårdsinntektene var lave og sank ytterligere, som de gjør i mange deler av Afrika i dag. Det var alvorlige vindskader på den uttørkede jorda, og nesten en av ti bønder i USA ga opp og solgte gårdene sine. Denne miljø-katastrofen er kjent som «The Dust Bowl».

USAs regjering reagerte ikke på denne katastrofen med å samle sammen bøndene og organisere dem i gjenger for å bygge terrasser tvers over landet. Det var ingen som krevde dyptgående studier av klimaet på «The Great Plains» som et svar på krisa. Det som i stedet skjedde var at regjeringa satte opp en ramme basert på bøndenes behov og muligheter, noe som oppmuntret dem til å ta tiltak i sin egen interesse for å gjenopprette det naturlige ressursgrunnlaget. Organisasjoner som «The Federal Crop Insurance Corporation», «The Soil Conservation Service» og «The Agricultural Stabilisation and Conservation Service» ble opprettet. Det var hektisk aktivitet på lokalt nivå for å holde på vannet og beskytte vannkildene; for å oppmuntre til grøfting, terrassering, la brakk jord ligge, til bruk av motstandsdyktige kornsorter og for å styrke bruksreguleringene på jorda.

Poenget er ikke at Afrika burde etterligne disse institusjonene. Poenget er at USA ikke forsøkte å oppmuntre eller tvinge bøndene til å gjenvinne miljøet. I stedet ga regjeringa økonomisk, juridisk og sosial oppmuntring til bøndene for at de skulle forbedre jorda sin egen jord, slik at de igjen kunne drive med overskudd og gjenoppta sin plass i nasjonens økonomiske liv. En bi-effekt av dette var at miljøet ble forbedret.

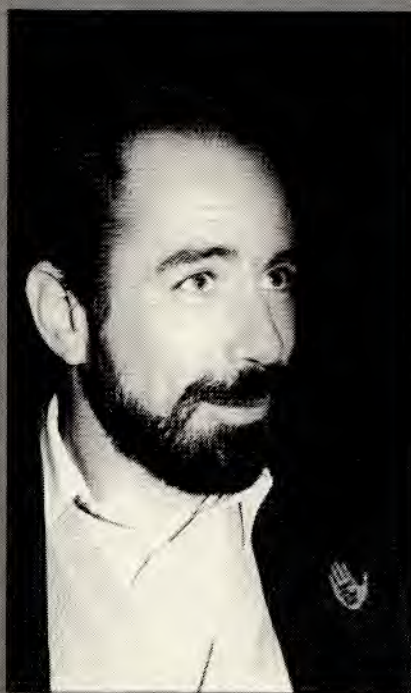
Ting, ikke mennesker

I Afrika konsentrerer bistands-organisasjonene fra Nord seg om tekniske løsninger — om økosystemer, avlinger, trær, terrasser, strukturer, brønner etc. — de konsentrerer seg for mye om «ting» og for lite om mennesker. Men stilt overfor en tilsvarende krise i sin egen bakgård, fokuserte USAs regjering på mennesker og på deres behov

OSCAR UGARTECHE

— Gjeldskriser er ikke noe nytt. Etter mine undersøkelser finner jeg en femtiårs-syklus mellom hver utlåns-offensiv fra den industrialiserte verden til tredje verden-land, hevdet Ugarteche. Denne finans-eksporten er uttrykk for en økonomi i krise, på leit etter utveier. Siden begynnelsen av forrige århundre har de industrialiserte landa eksportert sin egen krise fem ganger til tredje verden i form av ugunstige lån.

Ugarteche er peruviansk økonom, redaktør for tidskriftet «Actualidad Economica» i Lima, og er politisk knyttet til «Izquierda Unida» (Forente Venstre). Han har vært rådgiver for Sandinist-regjeringa i Nicaragua og avslutter nå ei bok om gjeldskrisa i Peru.

UTVEIER FOR 3.VERDEN

400 mennesker fylte Ingeniørenes hus i Oslo i tre dager, under Røde Faners tredje verden konferanse

FOTO: KLASSEKAMPEN

og forhåpninger. Den gjorde det ved å skape rammebetingelser som bøndene kunne finne løsninger innafor. Forskjellen kan være liten, men den er avgjørende.

Det er åpenbart vanskelig for bistands-organisasjoner fra Nord å fokusere på folkets behov når disse menneskene er regjert av fremmede regjeringer. Men der hvor afrikanske regjeringer med overlegg overser slike behov ved bevisst å fryse ut bøndene fra det økonomiske og politiske livet i landet, kan ikke noe utenlandsk hjelpeprogram for å forbedre jordbruket eller miljø-grunnlaget lykkes.

Underbetaling

De etiopiske bøndenes enorme terrasse-

rings- og treplantingsarbeid kan ikke forbedre deres situasjon så lenge disse bøndenes slitsomme arbeid blir systematisk underbetalt av regjeringas kornoppkjøpere. Bøndene får ingen oppmuntring til å fortsette dette arbeidet. Anstrengelsene vil opphøre når maten de får for arbeidet opphører. **Men sammenlign med Zimbabwe, som snudde et matunderskudd som var forårsaket av tørke, til et nasjonalt overskudd i løpet av et år fordi de satset på bøndenes interesser: ved å øke mais-prisene, ved å flytte oppkjøps-depotene nærmere bøndene og ved å gjøre kreditt og gjødsel tilgjengelig til en billig penge.**

For å finne ut hva bøndenes behov og interesser er, og hjelpe til med å møte dem må bistands-organisasjoner fra

Nord vite mye mer om hva bøndene egentlig driver med. Dette krever at en legger mer vekt på kunnskapene til antropologer og sosiologer enn tidligere

Antropologer og sosiologer

Antropologer har blitt for lite brukt i utviklingsarbeidet fordi deres oppfatninger setter organisasjonene i forlegenhet. De er tilbøyelige til å se nøye på de sosio-politiske realitetene i et prosjekt, og kommer med en begrunnet forklaring på hvorfor prosjektene har små sjanser til å lykkes. Altfor ofte blir sosiologer presset inn i en rolle som PR-folk for et prosjekt, og det blir krevd av dem at de skal overtale den lokale befolkninga til å bli med på noe som er tvunget på dem utenfra.

UTVEIER FOR 3. VERDEN

— Uvitenhet om hva bønder egentlig gjør og deres motiver for å gjøre som de gjør, er den viktigste årsaken til de manglende resultatene fra ti-år med integrerte utviklingsprosjekter på landsbygda over hele Afrika, sa to ansatte ved «Britain's Overseas Development Administration». De to gir mange eksempler, men gjennom hele rekka av prosjekter i Malawi, Swaziland og Tanzania som skulle være basert på undersøkelser av lokale dyrkingsmetoder, ser en at undersøkelsene ikke blir påbegynt før etter at prosjektene er igangsatt.

Eksempelet «CARE»

Prosjekt-organisatorer kan klare seg uten antropologer hvis de bruker en menneske-orientert tilnærmingsmetode. Den frivillige organisasjonen «CARE», greide å få plantet 400 kilometer med trær på linje i Maggia-dalen i Niger, noe som reduserte vind-erosjonen og økte korn-avlingene med 23 prosent. «CARE» tilskrev sin suksess (som tok hele åtte år) fire faktorer: Skogforvalterens nære forbindelser med lokalbefolkninga, som var oppnådd gjennom mange år med arbeid på stedet; støtten fra lokale myndigheter; prosjektet tok opp et problem som befolkninga sjøl kjente på kroppen; prosjektet begynte i liten skala og fortsatte først etter oppmuntrende resultaer. Legg merke til at «CARE» ikke nevner ting som valg av tre-typer eller ekspertise på skogbruk og jord-konserverings-teknikker. Teknikken var tatt for gitt.

Private frivillige organisasjoner

Den mye lovpriste suksessen mange private frivillige organisasjoner har oppnådd er også basert på strategien med å stille menneskene i sentrum: Samarbeid med lokalbefolkninga, prosjekter basert på bøndernes behov, planene endres etter lokale forhold. Da «UNEP» i 1984 lovpriste de private frivillige organisasjonene for på noen områder å ha vært de mest effektive organisasjonene i kampen mot ørken-spredninga, sa de:

«Deres gode resultater skyldes at rosjektene har vært drevet i forhold til lokal-befolkninga og i li-

ten skala, deres krav til at det lokale samfunnet skal delta, deres fleksibilitet i arbeidet og deres evne til å lære av tidligere feil. Feltarbeidets dominans gir disse prosjektene en virkning som er langt større enn mengden av penger som blir investert.»

Denne beskrivelsen peker på at større regerings- og multilaterale utviklingsorganisasjoner lider av for store proporsjoner, veiledning av utenforstående, mangel på lokal deltakelse, liten fleksibilitet og manglende evne til å lære av tidligere feil. Afrikas miljø finnes på grasrota. Den eneste måten å gjenopplive det på er å nå denne grasrota, og den eneste som kan gjøre det er den enkelte bonden. Inntil de store bistands-organisasjonene kan varte opp med en mengde med antropologer — eller, enda bedre — med jord-, vann- og skogsdrifts-teknokrater som er villige til å gjennomføre sine prosjekter gjennom lokalbefolkninga vil lite hjelp nå den grasrota som Afrikas jordbruk er basert på.

Afrikas gjeldsbyrde

La oss forflytte oss fra politikken på

grasrota til landas makropolitikk. Dette emnet vil bli dekket av andre talere på denne konferansen, men jeg kan vanskelig snakke om sult og politikk uten i det minste å nevne et aspekt, et lite diskutert aspekt — Afrikas gjeld.

Det er en økende følelse blant miljøfolk at Afrika kunne dyrke mye mere mat hvis det ikke hadde vært for gjeldsbyrda. Tidlig i 1985 sa Kenyas minister for miljø og naturressurser at 17000 hektar av Kenyas skoger i 10 distriker ville bli ryddet for å gjøre plass til statlige te-plantasjer. Noe av denne rydninga skulle foregå på Mount Kenyas hellinger, og skogfolk forutså erosjon og redusert grunnvann på og nedfor disse skråningene.

Elfenbenskysten, Afrikas største eksportør av tømmer, har måttet se sine skogsområder minske med to tredjedeler i løpet av 20 år fra 1956 til 1977. Dets tømmer-eksport, som ga landet eksport-inntekter på over 300 millioner dollar i 1980 er ventet å falle innen utgangen av ti-året. Nigeria var en gang en eksportør av tømmer, men har nå forbudt eksport og må kanskje begynne å importere for å møte det innenlandske behovet. Kamerun hogger

ALFRED WATKINS

— Tredje verden-lands uttrykker en verbal lydighet som ikke er i samsvar med praksisen deres. Grunnen er at de internasjonale bankene og IMF er under et visst press. — Når importen til tredje verden landa synker, så betyr det at amerikanske markeder forsvinner, og det blir protester. Det økende antallet demokratisk regimer i Latin-Amerika gjør det vanskelig for USA å presse for hardt. Det vil bety politisk ustabilitet.

Han er amerikansk økonom, knytta til Roosevelt Centre for American Policy Studies, og har gjeldskrise som hovedfelt. Inntil nylig var han rådgiver for den demokratiske kongressmannen Harry G. Schumer.

UTVEIER FOR 3.VERDEN

nå tømmer på et nivå som vil fjerne all skog i landet i løpet av 90 år. Likevel er det planer om å doble denne takten.

Kenyas rydding av skog for te og Vest-Afrikas hoggingstakt som fører til ødeland, kan være delvis oppmuntret av et ønske om å betale gjelda. Gjelda oppmuntrer i alle fall afrikanske land til å konsentrere seg om avlinger for salg («cash-crops») på bekostning av avlinger som kan dekke behovet for mat. Og det gjør det mindre sannsynlig at afrikanere får råd til parafin eller andre erstatninger for ved og trekull, selv i byene, så trær går fortsatt tapt, og naturgrunlaget som jordbruket baserer seg på får lide. Veldedighets-planer som fjerner gjeldsbyrda fra afrikanske regjeringer kan gjøre mer for å hjelpe Afrikas økonomi enn alle mulige utviklingsprosjekter som tar sikte på konservering av jorda.

Matvarehjelp

Jeg vil avslutte med tre veldig kompliserte spørsmål, hver og en av dem kunne vi ha brukt en dag på. Det første er matvare-hjelp. Hvert år går mer enn en milliard dollar i matvare-hjelp til

den tredje verden. Omtrent 10 prosent går normalt til katastrofe-hjelp. Ca. 20 prosent er matvare-hjelp til særegne prosjekter, såkalt «project food aid», som i teorien går til de fattige i langsiktige utviklingsprosjekter, ofte som mat som for arbeid. Omtrent 70 prosent blir enten gitt eller solgt på konsesjonsvilkår til regjeringer i den tredje verden. Det er to ytterliggående synspunkter på de 90 prosentene med mat som ikke går til nødhjelp. Det ene synet, som kritikere av hjelp og flere og flere afrikanere står for, er at ikke noe mat bør bli gitt unntatt i krisesituasjoner. Det andre ytterliggående synet, som naive politikere i Nord har en tendens til å stå for, er at det å sende mest mulig mat til Afrika er det mest velgjørende en kan gjøre.

Narkomani

Sannheten ligger uten tvil et sted midt i mellom. Men store forsendelser av billig korn til Afrika år ut og år inn har skapt korn«narkomane» — «junkies», regjeringer som venter på sin årlige «dose». En av de mange destruktive overlevningene fra kolonialismen er å plassere mesteparten av afrikansk kapi-

Den afrikanske bonden er kvinne.

tal på kysten. Da noen journalister fra USA besøkte Senegal nylig, spurte de presidenten: «Hvorfor importerer dere så mye ris når Senegal lett kunne blitt selvforsynt med ris?» Presidenten svarte: «Det er mye billigere å importere enn å dyrke det sjøl.» Afrikansk landbruk kan rett og slett ikke utvikle seg under slike forhold. En bi-effekt av den afrikanske krisa har vært å dysse ned den tidligere voksende diskusjonen om matvare-hjelp. For Afrikas skyld må denne debatten tas opp igjen. Matvare-hjelp har en tendens til aldri å minske med behovet etter en katastrofe. Jeg regner med at dette vil skje i Afrika.

Klimaforverring?

Et annet spørsmål er klimaet. Viten-skapsmenn fra Nord sier at vi må finne ut om klimaet er i ferd med endres permanent i Sahel. Hvis det gjør det, må vi kanskje gi opp store områder av det. Når man reiser i Sahel i dag, hører man mange politikere og administratorer heve armene oppgitt i været og si på mange forskjellige språk: «Hva kan vi gjøre? Klimaet forandrer seg.»

Men et økende antall geografer mener at et svar på tørka som ensidig konsentrerer seg om klimatologi fører til at oppmerksomheten og ressursene ledes

KUMAR RUPESINGHE

— Hvilken rolle spiller staten i tredje verden-land? Den er i ferd med å løsrive seg fra landets innbyggere. — Hva med den ideologiske påvirkninga som pådyttes folk i tredje verden gjennom TVs supermann-helter. Rupesinghe understreket krisa i utviklings-teoriene, men uttrykte minst skapsis til ei selber-gingslinje. Utvikling gjennom import av teknologi og andre industri-varer har vist seg fullstendig nytteles.

Rupesinghe kommer fra Sri Lanka og er forskningsleder på Fredsforsknings-Instituttet i Oslo. Han har gitt ut en rekke publikasjoner om utviklings-strategi.

UTVEIER FOR 3. VERDEN

Uhjelpen til den 3. verden er ofte høyteknologiprojekter som Akosombo-dammen i Ghana. Dammen fortrenge 78000 mennesker fra bostedene sine, mens den økonomiske gevinsten fortsatt lar vente på seg.

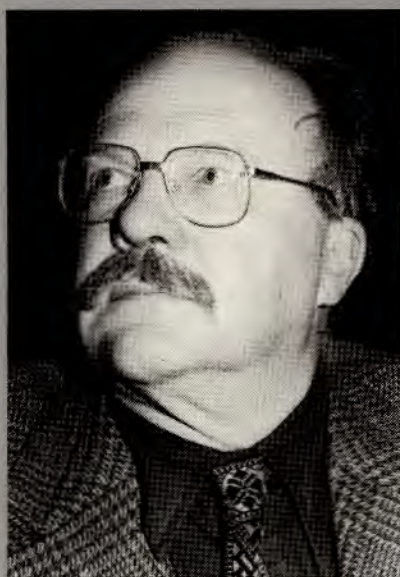
feil vei. Den kanadiske geografen **Kenneth Hewitt** går så langt at han hevder at dagens forskning om naturkatastrofer, som vektlegger klimatologi og geofysikk og andre «stor-vitenskaps»-tilnærminger «har blitt den største hindring for framskritt både når det gjelder å forstå naturkatastrofer og strategier for å lindre dem.»

Disse geografene framholder at enten klimaet virkelig forandrer seg eller ikke, må vi gjøre akkurat det samme. Mulighetene for forbedringer ligger i landbruket og politiske løsninger mer enn i data-modeller og satelitt-fotografi. Kontroll med bruken av jorda, beskytte den fra buskap, redusert oppdyrking, planting av trær og busker

JAN MYRDAL

— *Massene i den tredje verden er overflødige. Det spiller ingen rolle for kapitalen om de blir utryddet, bare det skjer på en pynnelig måte, hevda Jan Myrdal. Spørsmålet er hvordan en skal bygge enhet mellom massene i tredje verden og arbeiderklassen i de industrialiserte landa for å hindre folkemord, og om det i det hele tatt er mulig?*

Jan Myrdal er svensk forfatter har reist i Afghanistan, Kina, India og Saudi-Arabia og har en omfattende produksjon bak seg. Han har betydd enormt for å øke forståelsen for hva som skjer blant folkemassene i den tredje verden, ikke minst i Norden.

kan beskytte det «mikro-klimaet» på grunnplanet som landsbruket hviler på. Enten klimaet endrer seg eller ikke vil det bli tørke også i framtida.

For stor befolkning?

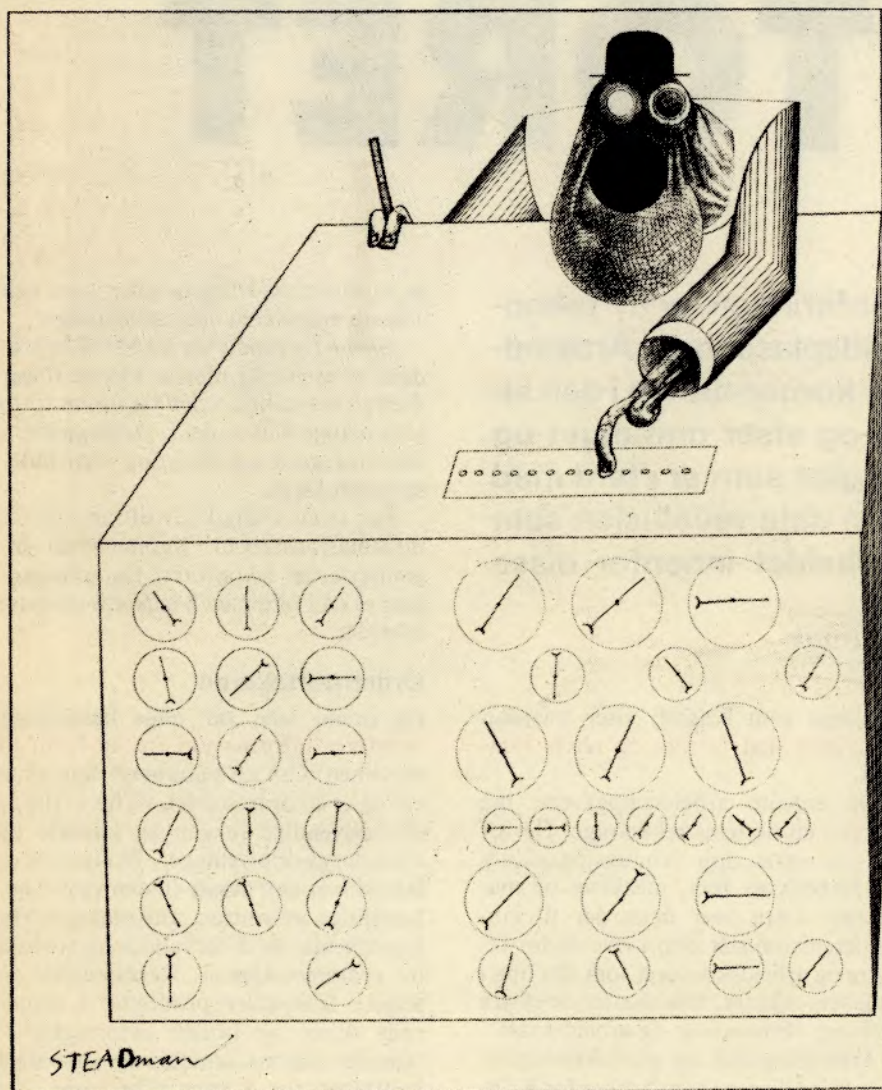
Det tredje spørsmålet er befolkning. Nylig talte jeg for en underkomité i den amerikanske kongressen og snakket med mange kongress-representanter. Jeg var forferdet av hvordan deres oppmerksomhet fokuserte på, og kunne knapt bevege seg utover, Afrikas «overbefolkning». Afrika har 16 mennesker pr. kvadrat-kilometer, sammenlignet med 100 i Kina og 225 i India. Denne lave befolknings-tettheten gjør det faktisk vanskelig å distribuere sånt som såkorn og gjødsel og å samle inn, lagre og selge avlinger. Men det er også sant at befolkninga i mange afrikanske land vokser for raskt til at regjeringene kan gi dem utdanning, helsestell og matvarer. Den lave befolkninga i Sahel har vokst med 2,5 prosent i året, mens områdets kornvareproduksjon har økt med 1 prosent i året. Det er også sant at det mange steder er et udekket behov for fødselskontroll blant kvinner. Afrika vil fortsette å utvikle seg bakover hvis ikke folket kan bli motivert til å få færre barn.

Men den drivende krafta bak dagens krise var politikk og ikke befolkning, og hvis politikere i Nord nå fokuserer på befolkning — kaster penger og kondomer etter problemet — istedenfor å rette søkelyset mot «hardere» spørsmål som gjeld, matvare-hjelp og landbruks-hjelp, ville det være en fryktelig feighet og pliktforsømmelse.

Vi har rukket over et stort område. Jeg vil avslutte med et sitat som for mange oppsummerer Afrikas problem. En opphisset britisk nødhjelpsarbeider sa midt under den verste sult-perioden: «Sult ut innbyggerne i byene og de gjør opprør; sult ut bondene og de dør. Hvis du var en politiker, hva ville du ha valgt?» Sulten i Afrika gjenspeiler valget politikerne, både i Afrika og i Nord står overfor. Hvis vi ikke bygger inn i det politiske systemet noen drivkrefter som bidrar til å forbedre situasjonen for afrikanske bønder vil de fortsette å sulte — og dø. □

(Mellomtitler innsatt av redaksjonen)

MASKINER ELLER MENNESKER

I dette nummeret tar Røde Fane opp konsekvensene av teknologiske nyvinninger. Kari Thoresen, Norsk Regnesentral, mener det er vanskelig å spå store konsekvenser av datarevolusjonen. Mens Helge Høivik i sin artikkel hevder at datateknologien vil revolusjonere kontorarbeidet. Støa og Hovig har tatt for seg byggebransjen, uten å finne at teknologiske nyvinninger har påvirket sysselsettinga og organiseringa av arbeidet i denne bransjen i særlig grad.

DATA OG ARBEID

DATA PÅ KONTORET

Hvilken betydning får innføringen av ny teknologi for kontor-arbeidsplassene? Artikkel-forfatteren behandler kontor-arbeid i den aller videste forstand, og viser omfanget og karakteren av den datateknologien som er i ferd med å innføres her. Vi blir vitne til en data-revolusjon som får store konsekvenser for arbeidet innenfor disse yrkene.

Av Helge Høivik

Omtrent 4/5 av kontorarbeid er behandling av informasjon. Siden datamaskinene kan gjøre mye av dette arbeidet, kan en stille spørsmålet: hva skjer med kontorfunksjonærene?

Hva er informasjonsarbeid?

Folk bruker hele tida symboler for å organisere arbeid og samfunnsliv. På tegnebordet hos arkitekten eller ingeniøren blir ideen til en vare (et hus, en metallprofil) gjort om til et bilde: streker som symboliserer stoff, form, høyde osv. Av dette blir det laga arbeids-

tegninger som i detalj viser hvordan materialet skal formes og settes sammen.

De enkelte arbeidsoppgavene må gjøres i en bestemt rekkefølge. Derfor må det settes opp produksjonsplaner for forbruk av folk, maskiner og materialer. Lista over dette går til innkjøperen som slår opp i leverandør-registre og arbeidskontoret som slår opp i ledighets-registre. Slik skaffer de ekstra verktøy, råmaterialer og arbeidskraft.

Arbeidstegning og produksjonsplan gir retningslinjene som brukes for å rig-

ge til samlebåndslinjene eller styre den enkelte arbeideren eller arbeidslaget.

Denne forvandlinga fra idé til et produkt er utenkelig uten at ideene følger med på lasset hele veien og får en form som mange kan ta del i. Dette gjelder i like stor grad tjenesteyting som industriproduksjon.

Her er en viktig kilde til samfunnets informasjonsarbeid. Kapitalismen organiserte det i kontoret. Datateknologien er nå i ferd med å mekanisere dette arbeidet.

Ordremottakeren

En peson som tar imot bestillinger overfører informasjon fra en form til en annen. Om nå papirarket hun skriver på er en ordreseddel, vil hun fylle ut de nødvendige feltene og kanskje be om tilleggs-opplysninger. Blanketten er laga slik at den passer til den videre behandlingen av ordren. Informasjon fra kunden blir altså forvandla og foredla av ordremottakeren. Reklamefolk og selgere framstiller produkter i rosenrødt skjær og bruker informasjonskanaler som massemedia og personlige kontakter for å spre slike ideer. De

DATA OG ARBEID

samarbeider med økonomer og psykologer for å skaffe «markedsdata» og analysere «behovsutvikling».

Ekspert hjelp

Juristene saumfarer lover og forskrifter for å fjerne penger fra skattbar inntekt eller for å vokte om patenter og konkurranse-fortrinn. Disse jobbene innebærer mer komplisert informasjonsbearbeiding enn det ordremotageren driver med.

Informasjonsarbeidet trengs altså både til framstilling og salg av varene. Ettersom kapitalismen har utvikla en voldsom vareflom og intens konkurranse, har behovet for slike tjenester økt. En del er nødvendig arbeid for å forbinde produsent, produkt og forbruker. Men en stor — og voksende —

del er snyltevirksomhet på samfunnet. Det er «nødvendig» for at den ene eller andre kapitalisten skal styrke seg, men bortkasta ut fra samfunnets reelle behov.

Kontorarbeidsplassene blir splitta opp i mange forskjellige jobber. Det gir en glidende overgang mellom arbeider og borger.

Dette informasjonsarbeidet er ikke bare nødvendig for framstillinga og salget av fysiske produkter. Tjenester som hårklipping eller en togreise er også varer i kapitalistisk forstand og krever at det utføres informasjonsarbeid.

Penger og informasjon

Penger er en spesiell vare med mange funksjoner som bytte- og sirkulasjonsmiddel, verdimål osv. Planlegging (budsjett) og registrering (regnskap) gjenspeiler verdistrømmene i bedriften og samfunnet.

Penger og andre verdipapirer (aksjer, skjøter, obligasjoner o.l.) er ettertrakta varer som skifter eier gjennom bank og børs. Spekulantene — både småsparene og finansinstitusjonene — samler informasjon for å orientere seg. «Kunnskap om penger er like mye verdt som pengene selv» er blitt slagord på Børsen.

Mange av kontor-arbeidsplassene som blir berørt av data-teknologien er kvinne-arbeidsplasser.

FOTO: KLASSEKAMPEN

DATA OG ARBEID

I 1850 var penn og blekk hoved-teknologien for kontorarbeid. Pennesplitten hadde såvidt erstatta fjærpenne. Dette lave teknologiske nivået la ikke samme disiplin på folk som dampmaskin eller samleband. Dermed måtte kontororganisasjonen ha faste regler for hva hver enkelt kunne og ikke kunne gjøre. Arbeidsoppgaver, ansvar, makt og informasjonskanaler ble fordelt i en pyramide av jobber. Navnet på denne organisasjonsforma kommer av det

franske ordet for kontor: byrå-kрати. Den var overlegen den vilkårlige makt-

Sett fra et produksjons-teknisk synspunkt er kapitalismen revolusjonær.

bruken til småkapitalisten når det gjaldt å få kontor-funksjonærene i storindustrien til å gå etter samme

taktstokk. Dette er et eksempel på hvordan produktivkreftene i industrien krevde utvikling av bestemte sosiale forhold i administrasjonen.

Større presisjon i forminga av metallene på slutten av 1800-tallet gjorde det mulig å lage mekaniske skrivemaskiner. Skrivestuen ble oppretta for å etterligne samlebands-produksjonen. På begynnelsen av dette århundret fulgte telefon, seinere kopimaskiner m.m., men heller ikke disse maskinene

DATA OG KAPITAL

Den nye teknologiske revolusjonen krever store investeringer for den som skal være med i spissen, og den krevernyskapning og omstillingsevne. De fleste klarer ikke dette rotteracet mot toppen, men noen få klarer det. Den nye teknologiske revolusjonen skjerper dermed monopoliseringa av kapitalismen. Et raskt blikk på enkelte fakta viser at dette ikke er noen frase. Først en oversikt over de største informatikkprodusentene i verden:

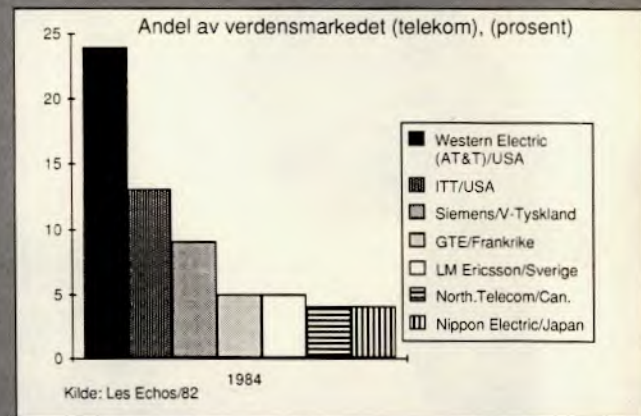
Ikke uventa er det «The big blue», IBM, som tar kaka. IBM definerer standardene, IBM bestemmer hvilke problemer som prioriteres, og hvilke som ikke prioriteres. Det er typisk at de alfabetiske tabellene som IBM la opp sine løsninger på ikke tok hensyn til f.eks. skandinaviske språk. Æ, Ø og Å måtte inn i systemet etterpå, ikke uten problemer. IBM har ikke satsa på nettverk av personlige computere, derfor finnes det ikke noen pålitelig standard en-

nå, osv. IBM er supermakta.

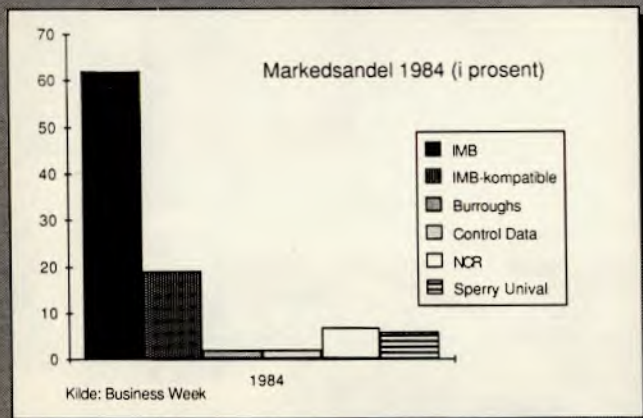
Innafor tele-kommunikasjoner skjer det en lig-

nende oppdeling. Der er det American Telegraph and Telephone (AT&T) som er giganten:

Tabell 2.

Tabell 1.

Når spiss-teknologien blir så sterkt monopolisert, så betyr det stor samfunns-messig makt, til å dirigere forskning, makt til å definere utviklingsveier. Foreløpig har den nye teknologiske revolusjonen brakt IBM opp blant olje- og bil-gigantene som et av verdens sju største selskaper. Samtidig har også selska-

per som Exxon, Mobil og General Motors kasta seg inn i kampen om spiss-teknologien, derfor er bildet ennå mer markant. Den nye teknologien har betydning et nytt nivå på monopoliseringa av kapitalen, og har dermed skjerpa den innbyrdes rivaliseringa og konkurransen mellom kapital-gruppene.

DATA OG ARBEID

fjerna behovet for byråkratisk organisering av informasjonsarbeidet.

Byråkratiet

For å fungere krever byråkratiet regler og instruksjoner for deling av arbeidsoppgaver, ansvar og makt. Dusteforbundet skriver av de beste. Men det er også nødvendig med et apparat av sjefer som «har møter» der informasjon blir samla, bearbeida og spredd. De enkelte deltakerne blir samkjørt for å nå målsettinger som det stive regelverket ikke fanger opp. Den samme funksjonen har «postmøter», «morgenmøter» og den uopphørlige beskjed-givinga lavere ned i organisasjonen.

Kontorarbeiderne blir splitta opp i mange forskjellige jobber med ulik tittel. Men det er ubetydelig forskjell i lønn og arbeidsbetingelser mellom hvert trinn. Det gir en «glidende overgang» mellom arbeider og borger. Sammen med møtevesenet gjør dette kontoret til en tett organisasjon der klaseskillene skjules. Sekretæren reagerer på en «umulig sjef», men skjønner ikke at dette er klassemotsetninger.

Skrivemaskin og telefon på maskinsida og byråkrati har forma kontoret og informasjonsarbeidet. Dette er arbeidsintensiv teknologi. Mens produktiviteten har vokst flerfoldige ganger i industrien, har kontoret omtrent ikke utvikla seg. Det er en tungrodd båt.

Dette er et sluk for profitten. Jo flere produkter som blir spytta ut av fabrikkene, jo større markeder kapitalisten kan dekke, jo raskere produkt- og markedsforandringene skjer og jo mer borgerskapet vikler seg inn i konflikter med hverandre og samfunnet — desto større er behovet for informasjonsbehandling. Og jo mer er kontorsektoren blitt en kamp om foten. Datarevolusjonen er ved sida av mange andre ting et forsøk på å løse denne motsetninga.

Teknologi-utvikling

Sett fra et produksjonsteknisk synspunkt er kapitalismen revolusjonær. I forrige århundre ble det skapt profitt ved å utvikle teknologi først i en retning — f.eks. å bygge veverier. Men fortjenesten på denne sektoren ville tørke inn dersom det ikke ble utvikling

i andre retninger. Derfor pressa det seg fram fargerier og symaskinfabrikker.

Det samme skjer innafør dataindustrien. Der datamaskinene først har trengt inn på ett område og lagt det under seg, støter de på skranker fra tilgrensende områder. Dels fører dette til krav om kraftigere maskiner. Dels blir omgivelsene satt under press om å tilpasse seg datamaskinenes krav. La oss se litt på dette:

Det enkleste informasjonsarbeidet består i å overføre informasjon fra en form til en annen. Eksempler er maskinskriving etter diktat og utfylling av ordresedler. Eller det er å lagre den slik at den blir lett tilgjengelig i et arkiv. El-

Industri og private service-bedrifter i England, har omlag 1/2 million datamaskiner i drift. Finans-institusjonene hadde tjue prosent av dem.

ler det er å overføre den til andre med redskaper som telefon og televerk, fri-merke og postverk. Datateknologien har ført til maskiner som gjør akkurat dette: forvandle, lagre, finne igjen og spre informasjon. Dette er det «enkle informasjonsarbeidet» på kontoret.

Industri og private service-bedrifter i England, som har kommet lenger en Norge, har om lag ½ million datamaskiner i drift. Finansinstitusjonene hadde 20 prosent av dem. Ut fra betydninga som pengetrasaksjonene har, er det ikke tilfeldig at verdens største bank, Citicorp, også har verdens største, private informasjonsnett fullt utrusta med egne kommunikasjons-satellitter.

Transport av informasjon er blitt storindustri. General Electric har etablert det omfattende Geisco-nettet. Med 500 datamaskiner i 26 land hadde selskapet en fortjeneste på 7 milliarder i 1984.

Kravet om sterkere maskiner

Det sies at behovet for datakraft *alltid* er større enn yteevna til ethvert dataanlegg som tas i bruk. Grunnen til slike overdrivelser, er den innebygde dy-

namikken i den teknologiske revolusjonen. «Hvis vi kan sende ut regninger på data — hvorfor kan vi ikke føre oversikt med lageret og sende bestillinger? Hvis vi kan sende bestillinger og føre lageroversikt — hvorfor kan vi ikke få maskinen til å administrere lageret slik at det blir minst mulig (og dermed få kapitalen vår til å yngle raskere)?» Slike voksende behov møtes med stadig sterkere maskiner.

Kombinasjonen av voksende marked og rask teknologi-utvikling gjør at prisen på regnekrafta faller med 29 prosent eller mer pr. år. Dette gjelder innafør ramma av tradisjonell data-teknikk. I forbindelse med dette har det blitt vanlig å snakke om flere generasjoners datateknologi. Men egentlig dreier dette seg bare om størrelsen på de elektriske bryterne i maskinen. Den grunnleggende (von Neumann-) arkitekturen har vært den samme i 40 år. Yteevna for von Neumann-maskinene kan ikke presses særlig videre. Men Reagan kan ikke virkeliggjøre «Stjernekrig»-programmet og arvelighetsforskerne går i sirup fordi de mangler super-raske datamaskiner. Beregningene for å anslå massen til et proton vil ta 300 år med bruk av dagens kraftigste maskiner.

«Det meste i verden fra atomer til havene og atmosfæren er i konstant bevegelse» sa en amerikansk universitetsprofessor til Business Week nylig og slutta seg (trolig ubevisst) til en bærebjelke i marxistisk filosofi. «men minimaskinene som forskerne bruker nå kan bare grovt beregne slike kompliserte vekselvirkninger».

Forsvarsdepartementet i USA betaler for utviklinga av maskiner som skal kunne løse slike problemer. Dels blir det utvikla nye stoffer som gjør at prosessorene kan arbeide raskere. Men de viktigste framstøta skjer i forbindelse med utviklinga av en ny type maskinarkitektur. Den innebærer at mange prosessorer settes sammen slik at de kan gjøre beregninger og logiske valg i parallell. Bare i 1985 har DARPA («Defence Advanced Research project») et budsjett på 150 mill. dollar hvor det meste går til slike formål. Det er laget en maskin med 128 prosessorer. En annen har hele 64.000 svært

DATA OG ARBEID

forenkla regneenheter, mens planen går ut på å komme opp i 1 million. Målet er å få maskiner som er 1000 ganger raskere enn de beste av i dag utover i 1990-åra. Dette blir virkelig 2. generasjon datamaskiner.

Nå går krangelen høyt både om det er mulig å få slike maskiner til å bli effektive og om det eventuelt blir noe særlig bruk for dem. Det kan minne om en eldre diskusjon der spørsmålet var om «den ene datamaskinen man hadde behov for i Norden skulle stå i Norge, Danmark eller Sverige».

På kontoret vil slike maskiner tas i bruk til f.eks. billedbehandling, ekspertsystemer, avanserte databanker m.m.

Programmeringsspråk

Mye kontorarbeid består av ulike former for programmering av datama-

Idag kan en søke i et tusentalls offentlige og private databanker og elektroniske oppslagsstaver.

skiner. Dette gjelder ikke bare i den tradisjonelle betydninga av å skrive koder for maskinen. Det gjelder jobber som å bruke tekstbehandlingsmaskin, kopimaskiner, sentralbord osv. Utviklinga av tradisjonell programmering får derfor virkning for mange sider ved kontorvirksomheten. For å senke produksjonsutgiftene, må kapitalen rasjonalisere dette arbeidet.

Et framstøt følger linja om å gjøre arbeidet ufaglært og billig. En amerikansk lærebok i programmering krever f.eks. at leseren skal «kutte ut alle personlige særtrekk ved programmeringa». Det blir utvikla standard redskaper for programutvikling («work-bench»). Uttesting og justeringsopp-gaver blir automatisert.

Heve produktiviteten

Et annet framstøt går ut på å heve programmerernes produktivitet. Datateknologien er skilt i forskjellige lag. Nedest finnes de grunnleggende operasjo-

nene inne i maskiner og nettverk. De går ut på å flytte om på og forvandle enkle mønstre (data som har form av elektrisk spenning, magnetflekker, lysglimt osv.) Disse operasjonene kan utføres og sammenfattes ved å gi ordre i et programmeringsspråk. Det finnes flere nivåer av slike språk. Gjennom-snittlig programmerer skriver 1500 linjer datamaskinkode i året. Dette tallet er uavhengig av nivået på programmeringsspråket. Jo høyere nivå — jo flere grunnleggende operasjoner blir programmert pr. dag.

Det er særlig innafor kontorarbeid en har kommet et stykke på vei med dette. Såkalte 4. generasjons-språk har bl.a. verktøy for å rigge til og bruke elektroniske arkiver. I noen av dem kan en spørre etter opplysninger på tilnærma engelsk.

Kunstig intelligens

Den tredje — og potensielt viktigste — måten å løse «programvareproblemet» ligger i utviklinga av mer intelligente maskiner. De bør kunne styres ved hjelp av vanlig språk — noe som igjen krever at maskinene kan lagre store

DATA OG ARBEID

kunnskapsmengder om det feltet de skal virke innafor, som f.eks. kontorarbeid.

Et integrert kommunikasjonsnett

Over hele Norge klager bedriftsledere over den seime utviklinga av moderne telekommunikasjoner. For å møte slike krav er alle industrialiserte land i gang med å planlegge eller bygge ut et såkalt tjenesteintegreert nett for kommunikasjon. Det innebærer at tale, tekst, bilde og lyd skal kunne overføres i det samme nettet.

«Et lands infrastruktur i telekommunikasjoner blir et stadig viktigere element i å gi sitt næringsliv et godt konkurranseklima.» som det heter i Televerkets blad «Verk og Virke». I Norge skal halvparten av telefonsentralene være digitale innen 1992. Dette er en viktig forutsetning for å lage et tjenesteintegreert nett i Norge.

Mange firmaer foregriper denne utviklinga. Dette gjelder flyselskap som har terminaler hos reisebyråene. I Norge tilbyr enkelte banker liknende tjenester til storkundene sine. Telefon og fjernsyn skal de nærmeste åra gå inn i

et slikt informasjons- og bestillingsnett i Norge. Et av de mest betydningsfulle framstøta på dette feltet, skjer ved General Motor (GM) i USA.

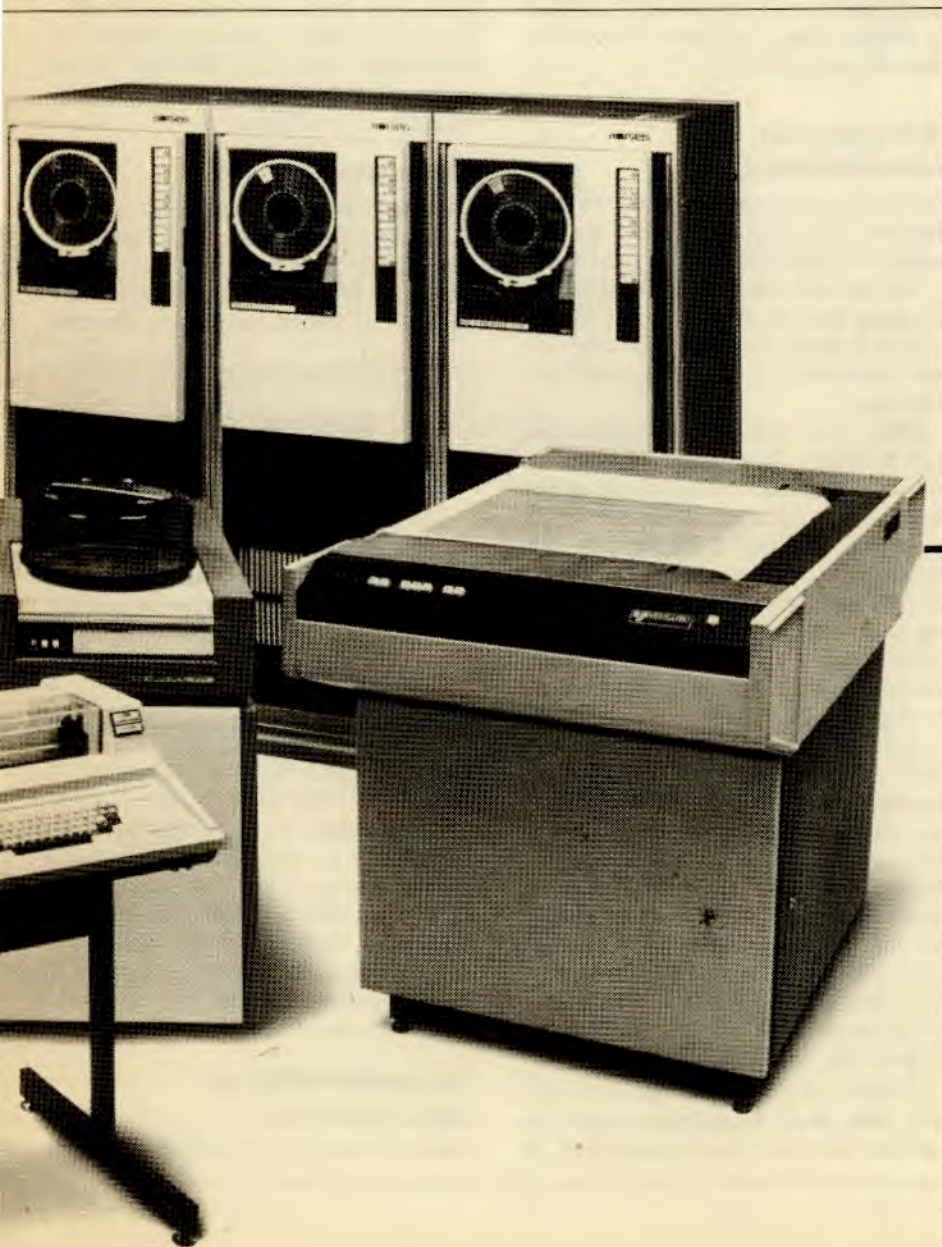
Saturnfabrikken

GM er verdens 3. største industriselskap. Et slags vendepunkt for industriproduksjonen kommer med GMs planlagte «Saturn»-fabrikk. Når den kommer i drift i begynnelsen av 1990-åra skal kunden velge utstyr, farge osv. til bilen ved å se på en dataskjerm hos forhandleren. Opplysningene sendes automatisk til fabrikk og videre til underleverandører. Gjennom produksjonshallen vi understellet ha en radiosender som forteller robotene at «jeg er nr xxxx og skal ha doble frontlykter». Med slik teknologi vil GM senke produksjonstida for en bil fra 60 til 30 timer. Men det er ikke tilstrekkelig at GMs egne fabrikker blir automatisert.

De amerikanske bilprodusentene bruker anslagsvis 20 milliarder kroner pr. år på å «flytte papir». Derfor skal papirarbeidet over på data. Opplysninger som er tastet inn en gang, skal kunne forandre form, flyttes internt i bedriften og mellom bedriftene og gi grunnlag for ny informasjon uten å forlate datanettverket. Denne rasjonaliseringa blir drevet fram av de «3 store» (GM, Ford, Chrysler) og 300 underleverandører som går sammen om et felles datanett. De om lag 2000 andre leverandørene må knytte seg til dette nettet dersom de vil drive butikk.

Utviklinga av kommunikasjonsnettet krever igjen at det lages felles standarder for blanketter og rutiner. Det må utvikles felles programmer for informasjonsbehandling. GM har tvunget dataleverandører som IBM til å godta MAP-standard («Manufacturing Automation Protocol») for industri-automatisering. På kontorsida arbeides det med en tilsvarende (TOP — «Technological Office Protocol»). EF-landa diskuterer nå om de skal gå inn på dette eller utvikle egne standarder innafor sitt program for inndustri-automatisering (ESPRIT).

Et komplett dataanlegg må ha en sentral computer; tape- og disc-stasjoner for lesing og skriving av lagrede data; og printere, plottere og skjermer for å kommunisere med brukeren.

DATA OG ARBEID

Databanker

I dag kan en søke i et tusentalls offentlige og private databanker og elektroniske oppslagstavler — hver med sine spesielle koder og struktur. Et framstøt er å lage såkalte distribuerte databaser. Det innebærer at de faktiske opplysningene kan være tilgjengelig fra ulike databanker. Søke- og kommunikasjonsprogrammet skal sjøl være i stand

Det finnes i dag ekspert-systemer innafor medisin, kjemi, finans, jus og arkitektur.

til å holde rede og hvor og hvordan. Televerket i Norge er interessert i å ha kontrollen med akkurat dette.

Ekspertsystemene

Den enkle informasjonsbehandlingen i datamaskinen går ut på at tall og tekst blir flytta rundt og regnet på i tråd med helt klare regler.

I de såkalte ekspertsystemene blir det fanget inn beskrivelser, tommelfingerregler o.l. som ikke er like nøyaktige. Anerkjente autoriteter på et område blir spurt ut om sin måte å tenke på når de analyserer problemer. Dette blir så overført til maskinen.

I prinsippet er ikke dette forskjellig fra rasjonalisering av industriarbeidet. I industrien ble muskelbevegelser erstatta av mekanisk kraft. I et ekspert-system er det en måte å tenke på som blir modellert.

Her støter forskerne på problemer som: Hvordan skal en lagre kunnskap om noe i maskinen? Hva skal programmet gjøre i situasjoner med mangelfulle opplysninger?

Et eksperimentelt system ved Norges Handelshøyskole, vurdere lånesøknader. Det fungerer slik: Programmet kan stille spørsmål. En person — f.eks. en bankfunksjonær, svarer på dem. Når datamaskinen har skaffet tilstrekkelig med opplysninger, vil den skrive ut et forslag til svar på lånesøknaden.

Et liknende system blir utvikla av det engelske trygdevesenet. På en internasjonal konferanse for ekspertsystemer i Frankrike sommeren 1985 ble, det holdt foredrag om slike programmer innafor medisin, kjemi, finans, jus og arkitektur. Andre retninger for denne forskningen gjelder tale-gjenkjenning og språkoversettelse.

Disse programmene består gjerne av 2 deler. En del er et «skall» som kan trekke slutninger på grunnlag av opplysninger, lage egne hypoteser og eventuelt forklare hvordan det gjør dette for brukeren. Den andre delen består av faktisk kunnskap om et område. Bankprogrammet som er nevnt tidligere bruker f.eks. «skallet» til et medisinsk ekspertsystem.

Hva skjer med kontorarbeidet?

Det er krise i den internasjonale dataindustrien. Det finnes f.eks. 35 produsenter av platelager i verden (platelager = mediet som data lagres på). Men de 4 største har aleine stor nok produksjon til å dekke behovet. Slik tradisjonell overproduksjon er ikke hele forklaringa.

Minst like viktig er vanskelighetene med å få mye datautstyr til å kommunisere. Bedriftene venter nå på utviklingen av en felles standard. Dessuten greier ikke kontoret å dra nytte av den nye teknologien fordi det mangler opplæring, standarder og ledelses-teknikker som legges opp til den. En ny arbeidsteknologi krever nye arbeidsmetoder, ny form for arbeidsledelse og ny organisering.

Dette kommer. Første skritt har vært å rasjonalisere det enkleste informasjonsarbeidet internt på kontoret. Denne perioden ser vi slutten på allerede. Nå står automatisering av industriproduksjon og utviklingen av et tjeneste-integrert kommunikasjonsnett for tur. Papirløse fabrikker fører naturligvis til store forandringer i kontorene. Det samme gjør felles standarder for informasjonsutveksling mellom ulike bedrifter, staten osv.

Denne prosessen vil tvinge seg fram i alle land som konkurrerer med avanserte varer på verdensmarkedet. Et

norsk tjeneste-integrert nett gjør at hver hjemmesneke rutine i offentlig og privat administrasjon blir satt under hardt press. Rasjonaliseringsdirektoratet i Norge arbeider f.eks. mye med å utvikle lagringssystemer for offentlige dokumenter.

Standardisering av rutinene ved hjelp av maskiner, vil kreve at flere på kontoret kan betjene det avanserte utstyret. De blir maskinoperatører. Datamaskiner er ypperlige egne til å måle operatørens tempo. Med kunnskap om «gjennomsnittlig effektivitet» i forhold til standardoppgaver og under internasjonal konkurranse vil arbeidspresset bli stort i det moderne kontoret. Prisen er stress og psykisk slitasje for de ansatte. Dette har allerede ført til kamp. Det blir et stort behov for å føre sånne kamper i framtida.

Mer abstrakt arbeid

Informasjonsarbeid ved hjelp av maskiner krever en gjenspeiling i hodet av noe som foregår inne i mikroskopiske elektriske kretser. Det stiller svært store krav til konsentrasjon og abstrak-

Den nye strukturen på kontoret vil kanskje ligne mer på en pære eller en løk. Det enkle informasjonsarbeidet i bønn forsvinner. Deler av det tar maskinene seg av, andre deler blir trukket litt oppover.

sjon. Nå legges det endel arbeid i å få dette til å virke mer konkret. Det er f.eks. populært å vise en tegning av en søppelkurv på skjermen når noe skal fjernes fra et elektronisk arkiv. Men dette rører ikke ved den grunnleggende forskjellen mellom den gamle og den nye teknologien. Dette vil opplagt få konsekvenser for hvem som får arbeid på kontorene i framtida.

Gruppeteknologi og møtevirksomhet

Datateknologien gir en rekke redskaper

DATA OG ARBEID

som ledelsen kan bruke til å forandre organiseringa av kontorarbeidet. Noen eksempler:

Elektronisk post.

Datamaskinen kan brukes som skrive-maskin, postkasse og INN-UT-kurv. De ansatte kan sette opp liste over hvem som skal ha hvilke beskjeder i «UT-kurven». Samtlige mottar skrevet på en gang. Mottakeren kan når som helst gå gjennom «INN-kurven» for å bla gjennom, hente fram eller skrive ut et brev.

Prosjektplanlegging.

Programmet kan beregne forbruket av ressurser (tid, folk, penger, utstyr, lokaler osv.) og gi en oversikt over alle tidsfrister — spesielt de mest kritiske av dem.

Elektroniske møter.

Deltakerne kan skrive innlegg eller beskjeder til hverandre, ha «hovedinnlegg» og «replikker» og bla seg gjennom alle tidligere innlegg. Det er likegyldig om en deltaker sitter i naborommet eller 50 mil unna.

Lagring av beskjeder.

Ved å oversette lyd til datasignaler, kan datamaskinen lagre muntlige beskjeder. I flere systemer kan maskinen registrere en telefonbeskjed mens mottakeren er borte.

Produktivitetsmåling.

Egne programmer holder rede på hvor ofte og hvor lenge en person arbeider ved hjelp av datamaskinen. Dette kan sammenholdes med hvor mye funksjonæren greier å skrive, tegne, regne ut osv.

Organisere grupper

Ved å gi ulike funksjonærer passord og tilgang til ulike deler av dataanlegget, kan ledelsen legge opp gruppearbeid.

Disse programmene gjør det mulig å koordinere, fordele og kontrollere funksjonærenes arbeid. Det blir mindre behov for ansikt-til-ansikt-kontakt mellom ledelse og ansatte. Stoppeklokka var et effektivt og hata redskap for å øke utsvettinga i industrien. Slik blir datateknikken nå brukt på kontoret.

Det blir mer tid til produktivt arbeid på kontoret. Den som ikke tar i bruk disse redskapene, vil heller ikke kunne omstille produksjonen — enten det er

fysiske varer eller tjenester — til de raske endringene i produksjonsteknologi, markedsutvikling og offentlig politikk.

Ekspertsystemene

Dagens datateknikk greier ikke å ta seg av videreføring av informasjon slik en spesialist innen økonomi eller juss kan greie. I dag kan en slå opp i det elektroniske «Lovdata». Men det sam-

Regelverket og det «tette» miljøet på kontoret blir gradvis erstatta av maskin-disiplinen. Den langsiktige konsekvensen av dette etter mitt syn er at kontorarbeiderne vil bli en viktig del av arbeiderklassen.

me oppnår en jo ved å bla i «Norges Lover» eller (de omfattende) oversikter over domsavsigelser.

Virkelig rasjonalisering av dette arbeidet kan først komme med effektive ekspertsystemer. Det satses store summer på å lage slike. Om de fungerer og spres effektivt i løpet av de nærmeste 5–10 år, vil det være enda en spiker i kista til det tradisjonelle kontoret.

Med en kortvarig utdanning og hjelp fra maskinrådgivere kan mange være «spesialist» på kontoret. Dette får konsekvenser for lønn og kasseposisjon for dagens spesialister.

Klassestruktur

Det er ikke uvanlig å framstille kontoret som en pyramide. Nederst står de ufaglærte kontorslavene. Så finnes det lag på lag med folk som har ansvar for et arbeidsfelt, et enkelt kontor, en avdeling osv. I tillegg kommer spesielle støttefunksjoner fra «profesjonene» innafor jus, økonomi og ingeniørfag. De personlige sekretærene har ymse oppgaver fra det å gjøre sjefens jobb til å trakte te og yte andre former for «personlig service».

Den nye strukturen på kontoret vil kanskje ligne mer på en pære eller en løk. Det enkle informasjonsarbeidet i bunn forsvinner. Deler av det tar ma-

skinene seg helt av, andre deler blir «trukket litt oppover». «Linjesjefene» i midtsjiktet, som tidligere hadde i oppgave å få byråkratiet til å fungere, vil forsvinne. Nær 90 prosent av amerikanske bedrifter har skåret drastisk ned på midtsjiktet i administrasjonen de siste åra.

«Spesialistene» vil trolig splittes opp slik det er tendenser til innafor produksjon av helsetjenester, sosialstell, juss og økonomi. I helsesektoren er f.eks. hjelpepleieryrket trua, mens sjukepleiere på den ene sida og helt ufaglærte på den andre må ta over. På advokatkontorer blir det vanlig med assistenter som ikke har juss-utdanning. Ved hjelp av maskinelle ekspert-systemer, vil vanlige kontorarbeidere gjøre mange jobber som i dag krever spesialister.

Proletarisering

Mengden kontorarbeid bak hvert produkt går ned. Kontorarbeid knytta til industrien blir redusert i takt med gjennomgripende automatisering. Men tjenestesektoren krever også kontorarbeid og kan delvis motvirke nedgangen. Kontorarbeidet er derfor under rask forandring nå. Det forandrer seg i mange retninger samtidig. At det er tilfelle, kan en bl.a. se ved at kontorarbeidet i store bedrifter stadig organisert og omorganisert. Kjernen i disse forandringene er at maskinene tar over arbeidsoppgaver som folk gjorde før. Det byråkratiske regelverket og det «tette» miljøet på kontoret blir gradvis erstatta av maskin-disiplinen. Den langsiktige konsekvensen av dette er etter mitt syn at kontorarbeiderne vil bli en viktig del av arbeiderklassen.

Men de lavere kontorfunksjonærene har liten bevissthet om sin egen betydning og kampkraft. Kommunistar bør studere hvordan klassebevisstheten ble utvikla i den framvoksende industriarbeiderklassen i forrige århundre for å lære ett og annet om dagen i dag og i morgen.

Og dersom påstandene i denne artikkelen er riktige, må de brukes som argument for at informasjons- og administrasjonsarbeid ikke trenger bli et arnested for en ny overklasse under sosialismen. □

DATA OG ARBEID

Det er særtrekk ved kontor-arbeid som gjør det svært vanskelig å automatisere. Det kanskje viktigste ved denne teknologiske revolusjonen er at den åpner muligheten for å forandre organisering og jobbinnholdet på mange arbeidsplasser. Beslutningen om dette bør ikke overlates til de som bestemmer i dag, de ansatte bør ikke passivt vente på det som skjer som på skjebnen, men gripe aktivt inn og spørre «hva vil vi»? sier Kari Thoresen i dette intervjuet med Røde Fane.

BARE NYE SKRIVE-MASKINER

Av Trond Christoffersen

Datateknologiens historie på de norske kontorene er kort. Det naturlige åpningsspørsmålet blir: Hva har egentlig skjedd?

— Til nå har datateknologien blitt tatt i bruk på to måter. For det første er store satsvise datasystemer blitt tatt i bruk de siste par tiårene. Typiske eksempler på dette er de store systemene for økonomi, regnskap og lønninger, som nesten alle større bedrifter etter hvert har tatt i bruk. At de er satsvise betyr at de bygger på at store materiale som skal «inn på EDB» samles opp. Det kan f.eks. være posteringer til regnskapene eller timesedler til bruk ved lønnsberegningene. Disse blir så «punchet» inn i data-registreringsavdelinger. For det andre har systemer for tekst- og kundebehandling blitt tatt i bruk i stor utstrekning siden slutten på 70-tallet. Tekstbehandling er i dag trolig den viktigste typen datateknologi som spres på kontorene, sier Kari Thoresen.

Satsvise systemer — første fase

— Innføringen av de store satsvise systemene var den første fasen for datateknologien i kontoryrkene. Den-

Kari Thoresen er opprinnelig geolog, men har i et tiår arbeidet ved Norsk Regnesentral som forsker. Arbeidsfeltet har vært data-systemer og kontorautomasjon. I dette intervjuet hevder hun at vi til nå kan se svært få virkninger av datateknologien på norske kontorer.

FOTO: KLASSEKAMPEN

ne fasen passerte høydepunktet sitt for noen år sia. Fortsatt kommer det imidlertid en del arbeidsoppgaver av denne typen. Hver gang et arkiv skal over på data, må det bl.a. utføres et stort dataregistreringsarbeid. I stor grad vil dette være engangsoppgaver — og vi ser at det svært ofte benyttes midlertidig arbeidskraft til sånne prosjekter. Men hovedtendensen er at de nye data-systemene som legges opp, baserer seg stadig mindre på satsvis registrering, og stadig mer på at ulike typer saksbehandlere og kundebehandlere registrerer direkte på data. Dette er de såkalte interaktive systemene som ikke går veien om punche-avdelinger. Et eksempel på slike systemer finner vi i reisebyråene.

Satsvis databehandling og arbeidsmiljø

— Mye av arbeidsmiljøproblemene som er blitt rapportert fra innføringa av EDB, ble først kjent i denne fasen. Problemeer med stive muskler, med hodepine, med synet, konsentrasjonsvansker henger sannsynligvis nøye sammen med ensidig og intenst registreringsarbeid foran dataterminaler, sier Kari Thoresen. — Også fra andre typer arbeid er det velkjent at statistisk

DATA OG ARBEID

muskelarbeid gir fysiske plager, men det er for enkelt å gi dataskjermen skylda for alle problemene direkte. For eksempel kan jeg nevne at ansatte i lavstatusjobber i undersøkelser rapporterer om større plager enn de med høystatusjobber, sjøl om begge grupper oppgir å sitte like lenge foran terminaler hver dag. Dette kan selvfølgelig bety at det høyere personalet husker feil, og tror de jobber mer foran skjermen enn de virkelig gjør. Men alle resultater tyder på at dette henger sammen med at helheten i arbeidet er mer variert i høyere og mer sjølstendige stillinger. Dette eksemplet er et varsel om at organisering av arbeidet, graden av egenstyring og det som kalles jobb-innhold er svært viktig i forbindelse med innføring av EBD.

— *Har de satsvise systemene hatt noen innvirkning på sysselsettinga?*

— Ja. De har avskaffet en god del jobber som gikk ut på manuell registrering av data før, f.eks i forbindelse med bokholderi. Samtidig har de skapt EDB-registrerings avdelingene. Antallet som jobber i rene registreringsjobber har gått ned og gjør det nok fortsatt. Men dette må ses i sammenheng med overgangen til interaktive systemer — bort fra de satsvise. Etter dette blikket på datateknologiens barndom på kontorene går vi til dagens sentrale hjelpemiddel på dagsorden: tekstbehandling. Sammen med forsker Arne Pape har Kari Thoresen gitt ut en undersøkelse som heter «Tekstbehandling — kontorrevolusjon eller nye skrivemaskiner?»

Nye skrivemaskiner

Og svaret ble? Nye skrivemaskiner. — Vi fant at det ikke er mulig å påvise store endringer etter innføring av tekstbehandlingssystemer, sier Kari Toresen. Tekstbehandling har vist seg å være et effektivt hjelpemiddel til å utføre en del viktige kontorfunksjoner. En viss rasjonalisering ligger det i at en del folk som før leverte en håndskrevet kladd som sekretærene skreiv ut på maskin, nå har begynt å skrive direkte inn på dataanlegget sjøl. Effektivisering ligger det også i at nye versjoner av tidligere dokumenter kan lages enklere ved å rette eller føye til i stedet for å skrive nytt.

Et forhold som virker i motsatt retning er kladdebokeffekten. I skrivemaskinenes tidsalder var det godtatt med en eller i høyden to runder med korrektur/og endringer i et manuskript. Mens nå som tekstbehandling har gjort «alt så lett», opplever en del sekretærer å måtte rette opp og forandre samme manus både fire og fem ganger.

— Vår oppsummering er at kontorene fungerer i all hovedsak på samme måte som før tekstbehandlingen kom. Det er heller ikke bruk for mindre arbeidskraft til å utføre kontorarbeidet. Dette tror jeg henger sammen med at arbeidspresset er svært høyt og at mengden oppgaver øker på kontorsektoren, sier Kari Thoresen. Ta bankene som eksempel. De har vært i aller fremste

rekke når det gjelder å ta i bruk den nye teknologien. I det samme tidsrommet har antallet ansatte økt med ca. 30 prosent. Det gjenspeiler at vi har å gjøre med en bransje i ekspansjon. Kontorsektoren generelt har i løpet av åra 1970 til 1980 økt sin andel av sysselsettinga fra 17 til 22 prosent.

Lettvinte spådommer og arbeidsledighet

Dette viser at en del spådommer som har vært lansert, ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til alle forhold som virker inn. Et skrekkelig eksempel i så måte er den måten den såkalte «Siemens-rapporten» har blitt brukt på. Denne rapporten handler om utsiktene for kontoret i 1990, og den skal hevde at innen 1990 vil 30 til 40 prosent av alle kontorarbeidsplassene være rasjonalisert bort av den nye teknologien. Men her er det flere haker: Denne rapporten har aldri vært offentlig. Den bygger ikke på noen empiriske studier. Saken er at den var en intern salgsprognose for Siemenskonsernet.

Offentlig sektor henger etter

I Norge er det mange små kontorer. Dette er en faktor som motvirker dramatiske utslag. Men i offentlig sektor har vi store etater, og kontorene kan ha en anseelig størrelse. Her kan det tenkes et rasjonaliseringspotensiale. Det som er helt klart, er at offentlig sektor henger etter det private næringslivet i å ta i bruk ny teknologi. En sammenlikning som ble foretatt i 1984 kom til at i bank og forsikring lå investeringsnivået til maskiner utstyr og inventar på ca. kr. 28 300 pr. arbeidsplass, mens det tilsvarende tallet for offentlig virksomhet var ca. kr. 5 300 pr. arbeidsplass.

— Hva framtida vil bringe er avhengig av blant annet hvordan fagforeningene og politikerne klarer å møte utviklinga. La meg ta trygdeetaten som et eksempel. Der har EDB blitt tatt i bruk i ganske stort omfang de siste åra. Det vil bli en viss innsparing på arbeidskraft. Rasjonaliseringspotensialet er beregna til ca 800 stillinger. På grunn av små kontorer er det bare mulig å ta ut 400 av disse. Fagforeninga i denne etaten, NTL, har hatt en aktiv holdning til å møte forandringene og har blant annet forhandlet seg fram til en produktivitetsavtale. Den innebærer at en del av produktivitetsgevinsten ved innføring av ny teknologi skal pløyes tilbake i trygdeetaten gjennom oppgradering av en del stillinger, sier Kari Thoresen.

Kan kontorarbeid automatiseres?

På direkte spørsmål om ikke automasjon av kontorarbeidet vil skape stor arbeidsløshet i disse gruppene, svarer Kari Thoresen at hun som forsker bare vil uttale seg om hva som faktisk har skjedd og hva som skjer nå. Til nå kan det ikke spores noen slik tendens. Men da må det samtidig understrekes at framtidige faser kan komme til å vise andre trekk. — Men jeg vil advare ganske sterkt mot å overføre direkte erfaringer og

DATA OG ARBEID

meninger om fortidas industriautomasjon på framtidens eventuelle kontorautomasjon, sier hun.

— For å svare på om kontorarbeid kan automatiseres, må vi vite hva kontorarbeid er. Det er ikke så lett å svare på. Dataindustrien sjøl har kanskje det mest påtrengende behovet for å finne svaret, ettersom kontorrasjonalisering og effektivisering er blant de aller største og viktigste markedene allerede i dag. På denne bakgrunnen engasjerte forskningssenteret til Rank Xerox i USA en rekke forskere. Blant annet engasjerte den antropologer. De skulle ta for seg kontorsamfunnet på samme måte som de studerer f.eks. et fremmed øysam-

Kontor-teknologien utvikler seg, men arbeidet forblir mye det samme, sier Kari Thoresen.

funn. Men de kom ikke fram til noe enkelt svar. — Kontoret er en komplisert sosial enhet, der svært mye av arbeidet ikke lar seg formalisere, understreker hun. — Sjøl «enkelte» arbeid som å registrere reiseregninger eller ulike typer ordre, består i all hovedsak av vurderinger og beslutningstaking der en stor mengde faktiske kunnskaper må være til stede. Ettersom automasjon krever at et arbeid kan formaliseres, peker dette i retning av at det vil bli svært vanskelig å rasjonalisere bort kontorarbeidsplassene.

Taylor og samlebåndsprinsippet mangler

— Den store forskjellen mellom industrien og kontorene ligger i taylorismen og samlebåndene. I hele vårt århundre har industriarbeidet gjennom tidsstudier og samlebånd osv blitt fragmentert — splitta opp i veldefinerte deloperasjoner. Denne prosessen er grunnlaget for at den nye teknologiens robotisering kan erstatte mennesker med maskiner i ganske stort omfang. Dithen er ikke kontorene kommet. Kontorarbeidet har ikke vært igjennom denne fragmenteringen — derfor er ikke grunnlaget for data-automasjon der på samme måte, sier Kari Thoresen.

— Til dette kan det svares på to måter. Et mulig svar er at utviklinga nok kommer til å komme etter industrien. Et annet mulig svar er at vi her snakker om en annen type arbeid som ikke lar seg fragmentere på samme måten.

Virkning eller muligheter

— Jeg er i det hele tatt svært skeptisk til å snakke om «virkninger av den nye teknologien», sier Thoresen. — Det fører tankene i retning av en skjebnebestemt utvikling. Mitt poeng er at det dreier seg om valg og at flere mulige veier fins. I stedet for å si «hvordan blir det?», må vi spørre «hvordan vil vi ha det?». Hvis ikke fagforeninger og folk flest evner å stille spørsmålet slik og også gi svar, spiller vi alle kort i henda på de som bestemmer i dag.

— Den prosessen som nå er i gang med innføring av datateknologi, åpner viktige muligheter til å påvirke jobbinholdet og organiseringa av framtidens arbeidsplasser. Her finnes det også lønnsomhetsargumenter som kan virke i de ansattes interesse. En rekke undersøkelser i USA viser entydig at bedrifter som satser på opplæring, på variert arbeid, på å gi de ansatte bredere oversikt, og på å spre beslutningsprosessen, tjener på det. — Bedrifter som satser på «de-skilling», dvs gjøre jobbene enklere og mer rutinepreget, taper på det, sjøl om de kan nøye seg med billigere arbeidskraft. En tidligere vise-president i Rank Xerox har skrevet en bok om dette med en betegnende tittel: «Information pay-off». Samtidig er det viktig at det politiske og økonomiske klimaet i dag gjør at mange bedrifter vil ønske å gjennomføre innsparinger i arbeidsstokken. EDB er et av flere hjelpemidler som de gjør bruk av, avslutter Kari Thoresen. □

DATA, MAKT OG KVINNER

Det kan se ut som spesielt kvinne-arbeidsplasser vil forsvinne på grunn av EDB. I tillegg møter mange kvinner EDB som arbeids-styrende hjelpemiddel på jobben (f.eks. bank, post, reisebyråer og kontorer).

Datateknologien er kommet for å bli. Som bransje er den ekspansiv og har stor politisk/økonomisk slagkraft. Samfunnet vil være så gjennomsyra av EDB at kunnskap om EDB vil være makt — spesielt vil det *ikke vite noe være mangel på makt*.

Kvinnepolitisk er det uheldig at databransjen «i vid forstand» er en manns-verden bl.a. fordi:

1. Det tas viktige avgjørelser som får konsekvenser for hele samfunnet. Kvinner bør være med på dette.
2. At kvinner ikke synes/opptrer her, er med på å forsterke kjønnsrollemønsteret: En ny viktig politisk og økonomisk sektor er befestet som tilhørende mannens domene.
3. Innafor denne bransjen vil det være arbeidsplasser også i framtida.
4. Kvinner kan tilføre bransjen «produkter, miljø, forskning» sine verdier og erfaringer.

Samlet er dette argumenter for at flere kvinner bør ta del i den nye sektoren, f.eks. ved å ta relevant utdanning. Spesielt er det viktig å ta høyere utdanning «f.eks. hovedfag, universitetsnivå».

På dette nivået finnes utdannes det idag rundt 15–20 prosent kvinner. Det er for lite!!

På skoler med kortere utdanningstid ser det ut til å være flere jenter «Distriktshøyskole-nivå o.l.» De nye «EDB-sekretær»-kursene vil sannsynligvis ha flertall kvinner.

Selvsagt er det bra at kvinner skaffer seg kjennskap til EDB overhodet. Men kortere utdanning betyr mindre innflytelse, mer usikkert arbeid og mindre fagkunnskap.

Blir det slik at menn tar de lange utdanningene — med de fortrinn det gir, og kvinnene de korte — med

«Ni til fem»-jobbene forsvinner.

de begrensningene det har, opprettholdes kjønnsrollemønsteret.

Noe må faktisk gjøres for at kvinner ikke skal komme til kort.

— På universitetet i Oslo synker jenteandelen fra rundt 30–34 prosent på grunnkurset til ca. 17–18 prosent på hovedfagsnivå. Den har stått jevnt de siste 4–5 årene.

— Derimot har læresteder som aktivt har jobbet for å rekruttere jenter bedret situasjonen «NTH i Trondheim og universitetet i Tromsø».

På grunn av datateknologiens særstilling er det kvinnepolitisk viktig at kvinner er med der, særlig at kvinner får seg utdanning rettet mot EDB.

— De som har utdanning og jobb fra før: skaff dere tilleggsutdanning i EDB.

— Dersom det innføres EDB på jobben: krev skikkelig opplæring — utover den rene betjeningen av maskiner.

— Som et ilte apropos til skoleverket: Kan det være riktig at datafag på ungdomskole/videregående skole er valgfag og ikke obligatorisk?

Databransjen i dag karakteriseres av mange som en «fet» bransje — god lønn og gode jobber. Derfor kan motivene for å søke seg dit være mange. Dette er imidlertid ikke ment til å støtte opp under «JEG»-filosofien — men et forsøk på å reise et av flere kvinneperspektiv på datateknologi.

□

S.F.

BYGG OG ANLEGG

BYGGEBRANSJEN:

TEKNOLOGISK STAGNASJON?

Bbygg og anleggsbransjen er i stagnasjon når det gjelder den teknologiske utviklinga. Det finnes viktige unntak som pre-fabrikasjon og data-teknologi på administrasjons-sida. Øka avkasting innebærer i første rekke å utvikle organiseringa av arbeidet og nye enterpriseformer, hevder artikkelforfatterne.

Av Tollef Hovig og Jon Jørgen Støa

I hundreårs-perspektiv har det skjedd store teknologiske forandringer i bygge- og anleggsbransjen. Den enorme forskjellen på forskjellige typer bygningsarbeidere er historie. Men det er ikke lenger tilbake enn at bestefar med vemod kan fortelle om murerens regjeringstid på byggeplassene. Murere var etterspurt arbeidskraft og de var utrolig godt organisert. De hadde gode internasjonale kontakter og sendte fort bud etter hjelp fra utlandet om det skulle knipe. Bygg ble effektivt blokkert om byggherren prøvde å sette i gang med ufaglærte. Men dette førte også med seg en enorm fagsjåvinisme. Grovarbeiderne som kalte seg «Stein, Jord og

Sement» ble ikke tålt i murerbrakkene, bl.a. fordi de hadde leire på beina. På bakgrunn av dette stilte de i 1907 krav om egen hvilkebrakke. Som svar fikk de en overenskomst med ordlyden: «arbeidsgiveren plikter om mulig å skaffe en rommelig bod med ildsted til bruk under hvilen». Som regel var selvfølgelig «om mulig» umulig.

Teknologien utviklet seg ganske raskt på begynnelsen av 1900-tallet. I 1910 våget man å støpe vegger over flere etasjer. Dvs. å støpe høyere vegger enn etasjehøyden, uten dekke imellom. Rundt 1920 begynte man å bygge de første hele bygningene av armert betong. Prefabrikasjon startet også på denne tida, om enn i liten målestokk. Rundt 1910 tok telemarkingen Martin G. Bakken patent på hus oppsatt av lemmes. Dette førte til at elementer til ferdighus ble sendt til steder som Svalbard og Jan Mayen i 1915–20. I 1935 bygget Høy-er-Ellefsen utstikker nr. 1 på vippetangen i Oslo. Denne siloen ble utført med glideforskaling og revolusjonerte tidligere byggemetoder av siloer og høye tårn. En glideforskaling er en forskaling som blir jekket oppover i jamt tempo. Støping og jernbinding foregår kontinuerlig. Man må støpe dag og natt slik at den øverste betongen aldri stivner helt. I 1946 bygde Olav Selvaag et protesthus på Ekeberg. Huset var ment som en demonstrasjon mot meningsløse byggeforskrifter. Det nye var et smekrere stenderverk enn tidligere, og bruken av mineralull til isolasjon. Dette førte til at trelastforbruket ble halvert, arbeidskraftforbruket sank med en tredjedel og varmeisolasjonsevnen ble fordoblet.

Fra 50-åra og utover var det særlig utviklingen av maskiner som effektiviserte bygg og anleggsnæringen. Denne teknologiske utviklinga med større og bedre kraner, maskiner i alle varianter, forskalingssystemer o.l. førte til større produktivitet og økt kapitalinnsats.

BYGG OG ANLEGG

Dette har etterhvert stagnert og det er lite som tyder på noen snarlig bedring i Norge eller andre land. Det er en alminnelig oppfatning i bransjen at de store produktivetsgevinstene er tatt ut. Imidlertid er mulighetene til

Arbeidet med å skyve en prefabrikkert tunnel på plass under jernbanelinja ved Kolbotn. Tunnellen som er utstyrt med kniver langs kanten, skyves inn med en hastighet av 11 mm pr. min. Prefabrikasjon er et av de områder der byggebransjen har utviklet seg mest.

FOTO: NTB

BYGG OG ANLEGG

stede for produktivitetsøkning gjennom videreutvikling av kjente teknologier og metoder. Datateknologiens drømmeverden der hammer og mureskje går kontinuerlig, uberørt av menneskehender, virker svært, svært fjern.

Datateknologien i Bygg og Anlegg

Men la oss nå se litt på utviklingen av datateknologi i bransjen. Datamaskiner har vært lenge i bruk i bransjen. De har vært i bruk på tradisjonelt EDB-vis. På lønningskontor, i utstrakt bruk på regnskapssiden, til kalkluring og etterkalkulering av bygg osv. I dag forsøker man intenst for å kunne nyttiggjøre seg datateknologien på produksjons- og konstruksjonssidene. Det prosjektet som er kommet lengst i dag, kalles DAK. Det står for datamaskinassistert konstruksjon. Målet er å kunne legge hele bygget inn på en database. Hvis man ønsker å foreta forandringer på bygget kan det kjøres inn i maskinen, så får man utredet de konsekvenser det vil få for alle andre deler av bygget. Det vil forenkle byggeprosessen voldsomt. Alle tegninger vil og være lagret i den databasen. Ønsker man en tegning, kan en få den ønskede detalj grafisk framstilt av maskinen, så er det bare å ta en kopi og vips, så er tekniske tegnere en saga blott. En utvikling mot dette målet vil få interessante konsekvenser for prosjekterings- og arkitektarbeiderne. Det som egentlig skiller DAK-systemene fra tradisjonell EDB-anvendelse er at alle opplysninger om et gitt produkt, og om fremstillingen av det, er lagret i en og samme database. utviklingen av disse systemene skjer mye i private firmaer. Det offentlige satser forebøffende lite. Det er også andre områder en ønsker å bruke datateknologien på. Å samle alle lover, forskrifter, stønader o.l. på en database, er ett område. Et annet område er samling av forskjellige oversikter. F.eks. kan en i dag abonnere på en dataoversikt over masseforflytning, her får en oversikt hvor det finnes ledig masse (f.eks. grus, leire) og hvor en har behov for masse.

Hvilke besparelser ligger det så i denne teknologien. Svarene på det varierer både etter hvem som svarer og hvilket område det dreier seg om. Målinger som er gjort, viser at en kan spare fra 2 til 40 ganger så mye arbeidstid som ved tradisjonelle metoder. Eller vi kan si det med teknisk sjef, Kjell Hansen i Tromsøfirmaet Rich. Bjørn A/S: «før brukte vi mellom tredivet og førti timer på å utarbeide spesifikasjoner for et treetasjes bygg. Etter at vi gikk over til DAK, utfører vi samme jobben på åtte timer. Det betyr at vi kan levere raskere og har bedre kapasitet på planleggingssida.» Det som iallfall er klart, er at det ligger betydelige tidsbesparelser i denne teknologien, men ikke på arbeidssida. Det er i hovedsak konsulenter, tekniske tegnere, arkitekter o.l. som vil bli «frigjort».

Det har skjedd lite av teknisk utvikling på byggeplassen. Det er ikke gjennom slik innovasjon at profitten øker. Her jernbinding med håndbøye for armeringsjer.

FOTO: KLASSEKAMPEN

Denne utviklinga har kommet kort i de nordiske land sammenlignet med USA, Canada, Japan og Vest-Europa. En kommer liksom ikke ut av startgropa her hjemme. Men etter hvert som firmaene blir færre og større, og systemene billigere og bedre, vil det skje mer her og. Situasjonen i Norge med mange mellomstore firmaer, er i ferd med å endre seg. Det datateknologien trenger er store kapitalsterke firmaer, noe det er i ferd med å få.

Produsering av hus i fabrikk

Noe av det som har gitt størst produktivtetsgevinst i bygg & anlegg, er satsinga på prefabrikasjon. Prefabrikasjon av ferdigelementer er en gammel velbrukt metode. Allerede rundt 1880 ble det satt opp ferdighus på verdensutstillingen i Paris, laget og sendt fra Røros. Bruken av prefabrikasjon har økt jevnt og trutt både m.h.t. områder og volum. Ferdighus er vanlig når det gjelder trehus. De aller fleste betongbygg benytter seg og av ferdige elementer i større eller mindre grad. Mindre kjent er kanskje utviklingen for armeringsjern, ventilasjonsanlegg m.m. Disse tingene leveres i dag mye mer ferdig enn tidligere. Armeringsjern blir i dag levert bygget ferdig kappa og bøyd, mens det for 5 år siden ble levert i 12 m lengder og tilpasset på stedet. denne utviklingstendensen får konsekvenser for utsty-

BYGG OG ANLEGG

ret en bruker for øvrig, de store produsentene av forskalingsutstyr som Haki og Posehal har nettopp utviklet nytt utstyr som er spesielt innretta på den typen produksjon. Et bygg bygd opp av betongelementer har som regel en fast kerne, gjerne et trappehus. Og de nye forskalingssystemene er nettopp beregnet på produksjon av trappehuset. Tendensen til økt bruk av prefabrikasjon har vært jevnt stigende.

Men utviklingen av datateknologi gjør det sannsynlig at prefabrikasjonsgraden vil øke relativt kraftigere enn ti nå. Problemet med elementproduksjon er at bygg er så forskjellige. Det er ofte snakk om svært små serier, det blir ofte dyrere enn å produsere direkte på stedet. Med utviklingen av data blir det mulig å produsere små serier rimeligere, dermed blir bruk av ferdigelementer mer fristende for entreprenørene.

Betongteknologi er et av de feltene det har skjedd mest de siste årene. prosjektene i Nordsjøen har stilt større krav til betongteknologi enn det som var vanlig før. I kjølvannet av det har betongteknologien utviklet seg generelt. Det er særlig bruken av tilsetningsstoffer som har økt. I dag kan en omtrent bestemme betongens herdetidspunkt som en sjøl vil. Før måtte en ofte være oppe hele natta for å vente på herdeprosessen. Ing. F. Selmer A/S har utviklet en diskett til dette bruk, her kan en kjøre inn forskjellige påvirknings-

forhold it datamaskinen, så får man en grafisk fremstilling av herdeforløpet tilbake. Den nye betongteknologien har gitt en del endringer i arbeidsprosessene, men har ellers ikke fått de store konsekvenser.

Det foregår også en del andre ting som er verdt å nevne. Fullprofil boremaskiner til driving av tunneller er en interessant nyvinning: En kan bore hull inntil 8 m i diameter i fjell. Den største maskinen som går i Norge, «Madam Felle», som borer i Fløyfjellet i Bergen, har denne dimensjonen. Disse maskinene har vært i bruk en god stund, men da helst med diameter rundt 3 m til kloakktunneller o.l. Fjelltypen og lengden av tunnelen er avgjørende for om det er regningssvarende å bruke en sånn maskin. Foreløpig er det lite som tyder på at den tradisjonelle tunneldriveren med dynamitt vil forsvinne, men en vil ha flere metoder å velge mellom. For øvrig skjer det en stadig utvikling av materialer og metoder. Men det er bare spørsmål om små forbedringer av allerede kjent teknologi. Et godt eksempel på tregheten er publikasjonene fra Norsk Byggforskningsinstitutt (NBI). De har en serie som heter produksjonsteknikk. Den ble utgitt i 1976, altså snart et tiårs-jubileum.

Et tall som virkelig viser hvor dårlig det står til med troen på teknologiske nyvinninger er satsingen på forskning. Ifølge NTNFs statistikk utgjør denne en svært liten del (0,1 prosent) av bransjens foredlingsverdi, dette er langt mindre enn gjennomsnittet for industrien (2,7 prosent) og mindre enn noen annen enkeltindustri.

Denne langsomme teknologiske utviklinga må få økonomiske konsekvenser. En stadig synkende produktivitet har nok mye av sin årsak i det.

Årlig gjennomsnittlig produktivitet i Bygg og Anlegg:

1971-75	2,4%
1976-80	2,3%
1981-84	1,7%

Entrepriseformer og firmastruktur

Det har skjedd en utvikling de siste åra med hensyn til entrepriseformer. Entrepriseform er måten et bygg blir drevet fram opå. De vanlige entrepriseformene er:

- Delt entreprise, hvor byggherren er ansvarlig for flere likestilte entreprenører.
- Administrert sidentprise, hvor en av entreprenørene er ansvarlig for koordineringa.
- Totalentreprise, hvor entreprenøren er ansvarlig både for prosjektering og produksjon.

Alle disse entrepriseformene er i bruk i dag. Hvilken som velges avhenger av type bygg, type byggherre og liknende. Det som er spesielt i dag er at totalentrepriseformen er i vekst. De siste åra har den vært sterkt i skuddet. Hva er årsaken til dette? Økonomisk virker det ikke som noe spesielt fordelaktig.

BYGG OG ANLEGG

Det kan være populært hos byggherrer. De får hele bygget tilbudt til en fast pris. Noe som gjør de forskjellige tilbud mer sammenliknbare. Stortingsmelding 15, 85-86, mener den voksende interessen for totalentrepriser henger sammen med økt prefabrikasjonsgrad, og dermed økt behov for en samlende styring av hele byggeprosessen. dette kan forsvare bety en del, men vi tror andre ting spiller en større rolle. Totalentreprisen er en form som gir entreprenøren store muligheter. Byggevirksomhetene har svingt kraftig de siste åra. Det har vært problematisk å få folk i gode tider og å bli kvitt dem i dårlige tider. Entreprenørene har behov for å ha en liten «fast kjerne» i firmaet, kombinert med en leiehær som kan gå ut og inn etter behov. Totalentreprisen gir entreprenøren muligheter for å engasjere «under-entreprenører» og spesialfirmaer etter eget behov. Det vil dreie seg om kortsiktige engasjementer og fullt ut tilfredstille entreprenørenes behov for leiehær.

Den fremste eksponenten for dette er Åke Larssons Construction A/S. Dette selskapet deltar nesten aldri i vanlige anbudskonkurranser. De kommer inn på et «tidligere stadium» som det heter, ÅLC har ikke mye egne folk. De stykker i stedet bygget opp i mange små entreprenører som de sjøl deler ut på harde vilkår til småentreprenører. Så koordinerer de. Det er vel ikke uten grunn det sies at i kjølvannet av hvert ÅLC-bygg er det konkurser. Andre entreprenører begynner også å bruke disse mulighetene. Hvis en ikke har nok folk sjøl, kan en lage en liten underentreprise og sette bort til mindre firmaer — praktisk og anvendelig.

De store blir større

Disse tendensene gjenspeiler seg i firmastrukturen i Norge. Nødvendigheten av økt forskning, utviklinga med totalentrepriser og andre forhold har tvunget fram en voldsom endring av firmastrukturen. Denne går langs to utviklingslinjer. Den ene er at de store blir

større og færre, den andre er at de små blir fler. Denne utviklinga har gått som et jordskjelv gjennom næringen. Hvis vi kaster et blikk på en liste over landets største entreprenører som ble publisert i Byggeindustrien nr.4/84, men som er fra 1982 ser vi det klart. Pr. i dag er nr.1 Selmer, nr.2 Furuholmen, nr.9 Arne Sande, nr.11 Cementstøperiet, nr.26 L. Grønvold, nr.31 Entreprenørservice — alle slukt av Sande-Invest, og er i dag deler av konsernet Selmer-Furuholmen. Så er nr.3 Høyer-Ellefsen. Nr.5 Astrup/Aubert og nr.7 Jernbetong gått sammen under navnet Astrup/Høyer. Nr.6 Veidekke og nr.24 Dybvik er gått sammen. Og nr.8, R. Evensen forhandler om oppkjøp av nr.21 Stensrud & Søn. Samarbeidet pågår også blant de som er noe mindre. F.eks. i Bergen mellom nr.20 Stoltz-Røhting og Brødrene Hauge (som ikke er kommet med på listen) under navnet Teambygg. Så som en ser er karakteristikken jordskjelv ikke tatt ut av løse luften.

Små blir fler

Den andre tendensen er at de små blir fler. Spesialfirmaer på alle tenkelige og utenkelige områder etableres. Bygg og Anleggs-statistikken henger alltid langt etter i tid. den siste som er gitt ut er fra 1983, men utviklingstendensen var klar allerede da.

Antall bedrifter	Totalt	Over 50 ans.
1981	9558	260
1982	10728	237
1983	11023	244

Disse tallene er eksklusive enmannsbedrifter, dvs. kontraktører. Vi ser at i 1983 var det 15 prosent flere bedrifter med under 50 ansatte enn i 1981. Og det må sies å være en kraftig økning. Det er tegn som tyder på at denne utviklinga har forsterket seg seinere. I tillegg kommer økninga av enmannsbedriftene

det ser ut til å være på disse områdene det har skjedd mest de siste årene. Det tyder på at en utvikling i retning av få store som står ansvarlig for prosjektene totalt, kombinert med mange små som står for den praktiske utførelsen, er sannsynlig.

hva skjer med arbeiderne?

Disse utviklingstrekkene må få konsekvenser for arbeiderne og de andre yrkesgruppene. Spørsmålet er hvilke. Vi mener det fins en rekke tendenser i dag det er verdt å legge merke til:

— Mer småfirmaer

En tendens er at et bygg stykkes opp i små delentrepriser. Et eksempel på det er Norges Bank-bygget, hvor det vrirler av underentreprenører og småfirmaer. Dårligere lønn og brakkeforhold er vanlig. Ofte er

Oppsplitting av entrepriser er et av områdene der utviklinga av bygg og anlegg har kommet lengst, vil en få økt grad av fusjonering?

Her Bygger:

ARNE SYVERSEN A/S		
arkitekt	DAG ROCHLEN, A/S, MHAAL	OSLO
bygn. teknisk	av. ing. R. BRUSLETTO, A/S, RF	OSLO
v. y. s.	JOSTEIN SKJETNE, RF	OSLO
ventilasjon	GUENT & CO. RANK, ØRHSSEN	NOVIK
elektro	A/S RASMUSSEN & STRAND	OSLO
entreprenør	BOBYGG A/S	STRANDEN
elementbygg	NYE BETONGELEMENT	SKEDSMO
tektekking	TRONDHEIM PAPIR OG PAPPABRIK	
golv	VAKUUMGULV	GRORUD

veien kort mellom eier og ansatte i småfirmaene, noe som ofte bidrar til å fremme (klasse)samarbeidsånden i firmaene. Fra 1981 til 1983 var det en økning på antall sysselsatte i bransjen fra 92 952 til 97 923 (eksklusive kontraktører). Antall sysselsatte i firmaer over 50 ansatte lå stabilt rundt 36 000. Den sank faktisk fra 36 571 i 1981 til 36 005 i 1983. det betyr at hele sysselsettingsøkninga på 5000 pluss 500 skjedde i småfirmaer.

— Spesialisering

En annen viktig utviklingstendens er den spesialiseringa som foregår. Både i de små og de store firmaene. de små finner spesialfelt hvor de kan ta oppdrag. F.eks. firmaer som driver innblåsing av isolasjon, eller firmaer som legger epoxybelegg på gulv. De store firmaene skiller gjerne ut datterbedrifter som jobber på spesialfelt. Ofte ut fra filosofien om at alle regnskapsmessige deler av firmaet skal drives med overskudd. dette fører ofte til endret faginnhold og oppsplitting av gamle fag. f.eks. er de vi kjente som blikkenslagere snart erstattet av ventilasjonsmonterere. det fører også til endrete ansettelsesforhold. Mens jernbinderne for 4-5 år siden var ansatt hos entreprenørene er det sjeldent i dag. I dag er jernbinderne ansatt hos stålfirmene, mer som en slags monterer.

Spesialiseringa fører til at arbeiderne blir mer avhengige av firmaene de er ansatt i. De kan færre ting og makredet for arbeidskrafta deres skrumper inn. Det blir vanskeligere å ta verktøykassa og slutte. denne spesialiseringa henger ofte nært sammen med utviklinga av prefabrikasjon og de stimulerer hverandre gjensidig.

— Mer leiefolk

det har vært store svingninger i byggemarkedet de siste åra. I 1982-83 var det svært lite å gjøre mange steder. I dag derimot er det rikelig å gjøre mange steder, og de importerer dansker og svensker for å holde unna. Dette er et evig problem for entreprenørene.

Småfirmaer og leiefirmaer løser dette problemet. Ubegleilighetene som oppstår i dårlige tider kan skyves over på arbeiderne. det er mye enklere å la vær å dele ut underentrepriser, enn det er å sparke folk. Og i dårlige tider har de store alle muligheter til å konkurrere ut de små. de som er fast ansatt hos de store vil få en større trygghetsfølelse og større grunn til å solidariser seg med firmaet. Japanske forhold med en liten fast stab som er trygge i jobben, og så de andre der ute i kulden.

— Mer montasje

hvis prefabrikasjonsgraden utvikler seg, vil det bli mer montassjearbeid. Montørene er som regel ansatt i de firmaene som leverer elementene. det er arbeid som vanligvis ikke krever noe spesielt høyt fagnivå. Ufaglø-

BYGG OG ANLEGG

ærte står jo tradisjonelt svakere enn faglærte mht. lønn og andre goder, tendensen til oppsplitting av fagene og til minkende fast stab vil også styrkes.

— Nye forskalingssystem

det har lenge vært en tendens at en har hatt A og B-lag i betongbransjen, de som har gått på systemforskaling og produsert selve betongbygget har vært A-laget — de som kommer før (grunnarbeiderne) og de som kommer etter (diverse arbeidere) har vært B-lag. Med mer avanserte systemer og større tidspres vil denne tendensen holde seg og muligens forsterkes.

— Lavere ingeniører

En teori som har vært lansert er at lavere ingeniører og fagarbeidere nærmer seg hverandre til en gruppe, mens montører og leiefolk som ikke er høyt utdanna får en B-status, dette er en teori som gjelder samfunnet generelt. Vårt inntrykk er at dette pr. i dag ikke er noen sterk tendens. Ingeniører har tradisjonelt vært ansatt som anleggsledere, formenn og stikningsingeniører. Vi har ikke registrert noen forandring i dette mønsteret. Heller ikke er det utdanna spesielt flere ingeniører i byggefagene de siste åra som kunne forklart en slik utvikling. Utdanningsstatistikken fra Statistisk Sentralbyrå viser at -78,-79 og -80 faktisk var toppår når det gjelder byggstudenter i byggefagene. Siden har det heller sunket ubetydelig. Det er også vanskelig å finne belegg for en teori om at det er redusert behov for ingeniører i bransjen, som bare kan være frigjort til en sånn «A-gruppe». Behovet for ingeniører i de stillingene de tradisjonelt har hatt, virker heller økende.

Presset på lønningene

De siste fem årene har presset nedover på lønningene i bygningsbransjen vært formidabel. Dette har pågått

BYGNING I UTLANDET

NTNF har gjort en spørreundersøkelse i endel vestlige kapitalistiske land. Den ble gjennomført i 1982. Der ble det spurt om hvilke områder man ventet seg noe av når det gjaldt produksjonsøkning som følge av ny teknologi. Svarene varierte.

I USA satset det på økt prefabrikasjonsgrad med tilhørende robotisering. Endel andre land mener og at det er endel å hente her. I Japan ser man på mulighetene for;

- gipsplater produsert av industriavfall
- energi-økonomiserings-systemer
- forskaling av prefabrikerte betong-elementer

I Finland har det vært forskning rundt vinterbygging, bl.a. elektrisk oppvarming av forskaling.

I Danmark har det vært endel forskning rundt isolering av hus, mens i England benyttes trehus i økende grad og vedlikehold studeres spesielt. I Australia mener man ut fra tidligere erfaringer at det er tvilsomt om nye materialer og komponenter vil ha vesentlig virkning. Det forskes i Sverige på isolerglass med 2+1 lag, i stedet for 3, flytebetong er et eget felt.

Mest interessant er det kanskje å gjengi konklusjonen på undersøkelsen; «For enkelte land er det direkte gitt uttrykk for at man har liten tro på at ny teknologi vil kunne bidra til sprang i teknologien, som vil resultere i vesentlig senking av bo-kostnadene. Et generelt syn som kan utledes er at det er mest fornuftig å satse på videre-utvikling av kjent teknologi. Imidlertid tyder materialet på at det arbeides intenst med å utvikle nye produkter, delvis basert på ny teknologi eller konsepter. □

både i perioder med lite å gjøre og i perioder med mye arbeid, det ser ut som prestasjonslønn brukes i økende grad.

Vi har for å illustrere utviklinga forsøkt å beregne merverdiraten og profittrenten. Å beregne dette mener vi er komplisert, og vi vil svært gjerne ha kommentarer på beregningsmåten. Vi mener at dette er viktige tall og ønsker at andre tar opp hansken. Vi har tatt utgangspunkt i statistikker fra Statistisk Sentralbyrå. Mht. merverdiraten har vi forsøkt å finne fram til det Marx kaller variabel kapital, ved å ta lønnskostnader og trekke fra arbeidsgiveravgift og andre ytelser. Vi kommer da fram til lønnskostnader for arbeidere og funksjonærer. Det Marx kaller merverdien har vi funnet ved å legge sammen bearbeidingsverdi (value added) og brut-

Armering på toppen av en lagercelle på Statfjord C, Gandsfjorden.
FOTO: STATOIL

BYGG OG ANLEGG

toinvesteringer. Vi vil da få følgende tabell:

1975	2,13	1978	2,04	1981	1,95
1976	2,12	1979	1,77	1982	2,26
1977	2,07	1980	1,73	1983	2,15

Dette er forholdstall etter brøken m/v. På godt norsk kan en si at for hver time en har fått lønn for, har en jobbet ca. 2 timer gratis for bedriften. Hvis vi ser på utviklinga er den egentlig ikke overraskende. den viser en jamt synkende tendens mot 79/80 og så en stigende tendens. sammenfallet med levekårsundersøkelser o.l. er stor. det var også rundt 80/81 at presset på lønningene virkelig satte inn.

Vi har også forsøkt å finne fram til et uttrykk for profitttraten. Her må vi gjøre de samme forbehold som gjelder for tallene knyttet til merverdiraten. Vi beregner profitttraten etter brøken m/k + v, der m er merverdi, k er konstant kapital og v er variabel kapital. Vi har for å finne ut k + v lagt sammen vareinnsats og lønnskostnader, og for m som før lagt sammen bearbeidingsverdi og bruttoinvestering. Vi får da følgende tabell:

1975	0,63	1978	0,60	1981	0,56
1976	0,63	1979	0,52	1982	0,64
1977	0,62	1980	0,51	1983	0,57

Vi ser at profitttraten følger merverdiratens svingninger ganske nøye. Vi legger også merke til at den stiger fra 1981 og men går litt ned igjen i 1983, som var et dårlig år mht. byggeoppdrag. det virker sannsynlig å anta at lønningene har relativ stor innflytelse på profitttraten, dvs. at tekniske og strukturelle nyvinninger foreløpig har hatt relativ liten innflytelse på profitttraten i bransjen. det betyr at skal ledelsen øke profitten må det skje på bekostning av arbeidernes lønninger.

Oppsummering

Bygg- og anleggsbransjen er i stagnasjon når det gjelder teknologisk utvikling. Det finnes viktige unntak som datateknologi og prefabrikasjonsgrad, men vi tror konklusjonen i hovedsak er riktig. Det er lite profitt å hente ved å satse på ny teknologi. Det betyr at en må jobbe med allerede eksisterende strukturer for å øke avkastningen. Entreprenørene har gjort nettopp det. De har endret organiseringen av arbeidet, gjennom entreprisereformer, spesialisering og fusjoner. Dernest har de presset lønningene alvorlig nedover. Bygningsarbeidere har hatt en markert dårligere lønnsutvikling enn andre typer arbeidere. Det har til og med hendt at lønna har sunket fra et kvartal til det neste på NAFs lønnsstatistikk, noe som er uhyre sjeldent.

Hvilke perspektiver gir dette for framtida? Det er ikke lett å svare, men vi gjør et forsøk.

— Vi har ingen tro på at dramatiske endringer mht. den teknologiske utviklinga. I hovedsak tror vi utviklinga vi dreie seg om utvikling i små sprang av allerede eksisterende teknologi. En oversikt over de forskjellige

Tunnellbygging i Ulla-Førre anlegget. FOTO: KLASSEKAMPEN

forskningsprosjektene som Norsk Teknisk Naturvitenskaplige Forskningsråd har, bekrefter dette. Store sprang i utviklingen i form av ny teknologi er lite sannsynlig. De områdene det skjer mest på er utviklinga av DAK-systemer og økning av prefabrikasjonsgraden. Men disse to områdene vil neppe medføre store forandringer på kort sikt. Konklusjonen blir at å hente mer profitt gjennom teknologiske nyvinninger er lite sannsynlig.

— Det er på området «organisering av arbeidet» det virkelig har skjedd noe de siste åra. Mulighetene her er ikke oppbrukt ennå. Flere oppkjøp og fusjoner kommer sikkert. Ytterligere spesialisering og bruk av underentreprenører vil også komme. Her har de store selskapene ennå muligheter til å øke profitten. Oppsplittinga i mange småfirmaer splitter arbeiderne, noe som i sin tur svekker lønnskampen. Økt spesialisering vil også gi økt produktivitet og økt profitt. I tillegg vil stor-driftens fordeler mht. ressursutnyttelse av maskiner og menneskegi de store uttellingene.

— Et sikkert kort for framtida er et fortsatt press på arbeiderne. Både for å holde lønningene nede og produktiviteten oppe. Profitten i Bygg- og anleggsbransjen blir sterkt påvirket av utbyttingsgraden. I gode tider som nå, vil nok ikke presset være så sterkt, men når markedet svekkes igjen, vil det sette inn for fullt. Hvordan arbeiderne skal takle den situasjonen er ikke emne for denne artikkelen, men det vil bli et hovedspørsmål framover. □

Kilder:

Byggeindustrien 9/85

Stortingsmelding 15, 85/86

Hefte fra NTNf, Datateknikk i bygg og anlegg, juni 1982.

Bygg- og anleggsstatistikk, 1981-83, Statistisk Sentralbyrå

NTNF-prosjekter 1985

Industristatistikk fra Statistisk Sentralbyrå, 1977, 81, 82, 83

DEBATT

Mosambik & Maoismen

I nr. 4/5 av Røde Fane i år har Bo Brekke en artikkel om politikken etter revolusjonen i den tredje verden. Han tar utgangspunkt i ei bok av Samir Amin og bruker Mosambik som eksempel for å trekke Amins isolasjonistiske anbefalinger i tvil.

I hovedtrekkene er jeg enig med Brekke i at pragmatisk reformisme og bevisst samhandel med metropolenes synes å være bedre postrevolusjonær politikk i tredje verden enn radikale brudd både med verdensmarkedet og veletablerte produksjonsmetoder. Dette skal jeg prøve å utdype seinere, men først må jeg arrestere Brekkes bruk av Mosambik som eksempel på maoistisk politikk slik Amin definerer den.

MAOISME I MOSAMBIK

En ting er det jo at FRELIMO, det statsbærende partiet i Mosambik, helt sikkert ville ha seg frabedt å bli kalt maoistisk. Viktigere er det derimot at landet forsøkte å føre en økonomisk politikk helt forskjellig fra den Bo Brekke gir inntrykk av.

Etter seieren over den portugisiske kolonihæren i 1975, starta FRELIMO på et optimistisk gjenoppbyggingsprogram. De første par åra forløp relativt vellykket. Handelsbalansen med utlandet bedret seg ettersom importen av varer til kolonialistene sank, den interne produksjonen kom i gang igjen og folket gikk entusiastisk inn for å bygge landet. Mot 1978 ble det imidlertid klart at en ikke greide å øke produksjonen mot det nivå den hadde hatt før krigen. Betalingsbalansen med utlandet forverret seg også fordi

Sør-Afrika reduserte tallet på mosambikanske gjestearbeidere dramatisk. FRELIMOs svar på dette var ikke maoistisk (i Amins forstand), snarere tvert i mot!

Det ble satset sterkt på å øke importen av kapitalvarer/produksjonsmidler som delvis skulle settes inn på statsfarmer til forsyning av byene og delvis i industri og transport. Produksjon for eksport ble gitt første prioritet både i jordbruk, skogbruk og fiske. Industriproduksjonen var først og fremst importsubstituerende. Eksporten skulle først betale tilbake lån som ble tatt opp for å starte importen og seinere finansiere ytterligere investeringer. I 1980 var jeg med på å utarbeide de mest fantastiske planer for tiåret fram til 1990, men allerede mens vi regna som verst på våre store tall, avgikk perspektivplanen ved døden i de indre politiske gemakker. Et sammendrag av den ble riktignok publisert et par år seinere, men ingen trodde lenger på den. Hva hadde gått galt? De importerte produksjonsmidlene ga ikke økt produksjon. Av tabell 1 ser vi riktignok at eksporten stiger i verdi i åra 1979 og 80, men så faller den igjen mens planen forutsatte at den skulle skyte fart for alvor.

Vi ser også at importen steg raskere enn eksporten. Fra 1973 til 1980 øk-

Utenrikshandel 1973-82. Mrd.kr.

År	74	76	78	80	82
Import	1,9	1,4	2,7	3,7	5,0
Eksport	1,2	0,7	0,9	1,9	1,4
Balanse	-0,7	-0,7	-1,8	-1,8	-3,6

te oljens andel av importverdien fra 4 til 22 prosent, og kornimporten økte fra 3 til 11 prosent av samla verdi.

I 1981 var det norske bruttonasjonalproduktet på ca. 328 milliarder kroner. Et grovt overslag viser at det var på noe nær 13,5 milliarder i Mosambik (med tre ganger så stor befolkning). Samme år utgjorde den norske eksporten nesten 48 prosent av bruttonasjonalproduktet og importen om lag 40 prosent. De tilsvarende tallene for Mosambik var henholdsvis 10 og 38 prosent. Det blir derfor helt meningsløst å bruke Mosambik som eksempel på et land som har brutt forbindelsene med verdensmarkedet slik Bo Brekke gjør i sin artikkel. Mosambik har ikke ført en maoistisk handelspolitikk slik Amin definerer den.

Brekke nevner såvidt muligheten for handel med Østblokken. Handel med Sovjetunionen har jo vært avgjørende for at Cuba har kunnet føre en politikk i opposisjon til USA-imperialismen. Avhengighet til russerne ble imidlertid resultatet. Det blir å velge det minste av to onder. For Mosambiks del ble valget aldri reelt. Landet søkte om medlemskap i Comecon, men ble avvist. I stedet har en nå sett seg tvunget til å slutte seg til Lomé-konvensjonen (bistandsavtale mellom EF og en rekke afrikanske land) og Det internasjonale pengefondet. Tabell 2 viser imidlertid at DDR spiller en viktig rolle i mosambikansk utenriksøkonomi.

Mosambiks viktigste handelspartnere 1979

	USA	Irak	Port	S-Afr	DDR
Andel av import	4	18	5	14	10
Andel av eksport	24	15	5	8	
					(I prosent)

DEBATT

Hva kan vi lære av Mosambiks eksempel?

Mosambik illustrerer imidlertid en del andre poenger som gjør at jeg slutter meg til Brekkes hovedkonklusjon. Et land i den tredje verden som tar sikte på en utvikling mot sosialismen, må forholde seg til det faktum at det vil være avhengig av utenrikshandelen. I mange tilfeller vil det dreie seg om en økende avhengighet ettersom importbehovet øker. En sosialistisk regjering må imidlertid ha kontroll med disse investeringene slik at de tjener de formål som er stilt opp nasjonalt. Problemet i Mosambik var ikke mangel på politisk innflytelse, men snarere at denne innflytelsen ble brukt på en måte som ikke ledet til de ønskede resultater. Alec Nove skriver i boka «The Economics of Feasible Socialism» at en utviklingsplan ikke under noen omstendigheter må bli noe sprang framover. Han henviser til Sovjetunionen i 1930-åra, Kina på slutten av 50-tallet og Polen i 1971-75, og for egen del kan jeg legge til Mosambik fra 1978 til 82. Mange usunne prosjekter settes i gang med forvirring,

sløseri og menneskelig lidelse som resultat. For Mosambiks del vil jeg særlig peke på importen av teknisk avanserte produksjonsmidler som landet ikke har infrastruktur til å støtte opp om. Dessuten kommer problemet med innføring av sentralisert planlegging og styring i et land uten kadere eller befolkning trenet i effektiv administrasjon av store organisasjoner. Økonomiens kommandoposter må være på statlige hender, men småindustri, handel og ulike service-næringer bør drives i privat eller kooperativ regi. Kooperativer må aldri innføres med tvang. Etter revolusjonen må utviklinga starte med en blandings-økonomi. Markedet må spille en viktig rolle, særlig på prispolitikens område. Dersom en som i Mosambik fører en uheldig jordbrukspolitikk, kan tilbudet av matvarer lett synke. Når matvareprisene stiger er det lett å beskytte bybefolkninga ved hjelp av subsidier på konsumentensida og priskontroll på produsentensida. Under inflasjon vil priskontroll lett bli gjort gjeldende også i andre sektorer. Det utvikler seg da et gap mellom de offisielle

prisene og dem som gjelder på svartebørsen. Så startes gjerne en kampanje mot småprodusenter og kjøpmenn som synes å sko seg på situasjonen. De blir arrestert og straffet. Bøndene finner det også mer lønnsomt å selge på svartebørsen. Dette blir i sin tur et argument for å innføre obligatoriske leveranser. Ytterligere regulering vil imidlertid bare forverre situasjonen.

Hovedpoenget her er det Brekke kaller pragmatisk reformisme. Om en ikke finner den rette kombinasjon av virkemidler, den rette balansen mellom sosialistiske aspirasjoner og historiske realiteter, kan det ende i katastrofe. I de underutvikla landa er marginene mellom suksess og fortapelse uhyre små sjøl om revolusjonen er vel overstått.

DEMOKRATI?

Foreslår en i dag at folk i Mosambik skal bruke partiet for å fremme sine interesser, det være seg overfor udugelige byråkrater, korrump politi eller de rene banditter, blir en gjenstand for hånlige latter. Partiet ses av stadig flere som et maktapparat til personlig vinning for kadrene. Folket er langt på vei ribbet for kanaler til organisert maktutøvelse. En står tilbake med det tradisjonelle maktmiddelet: passiv motstand. Ordre utføres ikke, informasjon holdes tilbake, ingen tar ansvar alvorlig.

Partiledelsen har ofte kritisert feil både i parti og statsadministrasjon. I hovedsak blir imidlertid feilene oppfattet som individuelle avvik fra den av partiet rett definerte linja. Kritikken har også starta fra presidentens kontor, etter en lang, skjult og meget forsiktig påvirkning nedenfra. I boka «No shortcuts to progress» skriver Göran Hydén at de radikale afrikanske regjeringene har styrt etter en modell som avhenger av lederens udiskutable autoritet.

Et land i den tredje verden som tar sikte på en utvikling mot sosialismen må forholde seg til det faktum at det vil være avhengig av utenrikshandel. Her fra et lokalt marked.

FOTO: NTB

DEBATT

Dette gjelder i høy grad for Samora Machel. I slike systemer har tilbakeført informasjon om politikens resultater en tendens til å være svært lite pålitelige. Feilgrep vil da normalt måtte vokse seg store før beslutningstakerne innser behovet for endring. Det skal bemerkes at Machel heldigvis har vist seg villig til å innrømme feil.

Den mislykkede politikken i Mosambik skyldes altså ikke bare at planteknokraterne ikke har gjort jobben sin godt nok, men også at den folkelige innflytelsen og den åpne diskusjonen har vært for dårlig. Kompetente administratorer er i stand til å oppnå relativt høy produktivitet, sjøl om de anvender udemokratiske metoder, men mindre kompetente ledere er helt avhengige av å samarbeide med massene. I Mosambik, der mangelen på kvalifiserte teknokrater er prekær, har en ikke engang trukket fulle veksler på arbeidernes kunnskap.

Så spør Brekke om en bør eliminere det nasjonale borgerskapet eller alliere seg med det. Erfaringene fra de første åra etter frigjøringa i Mosambik, da ledelsen av bedrifter og sosiale organisasjoner ble lagt til de såkalte dynamiseringsgruppene, viser at en kan operere uavhengig av teknokratiet i noen tid, men så vil problemene med tilførsler utenfra og sentral koordinering slå inn for fullt. Da må en ta i bruk de borgerlige teknokratene som fortsatt finnes i landet. Spørsmålet er altså heller hvordan en skal kontrollere deres virksomhet. Slik jeg oppfatta det var kulturrevolusjonen et forsøk på å løse dette problemet, men den ble ingen udelte suksess.

AVSLUTNING

Jeg har hittil ikke nevnt krigen, sabotasjene og den økonomiske destabiliseringa som USA, Sør-Afrika og opprørsgeriljaen utsetter det mosambikanske folket for. Sammen

Partiet sees på som et redskap for personlige interesser, og ikke som et redskap mot korrupt politi og byråkrater, er reaksjonen fra vanlige folk i Mosambikk.

FOTO: KLASSEKAMPEN

med tørke og flom gjør dette situasjonen ti ganger verre enn den ellers ville vært. Nå får ikke FRELIMO en gang fred til å rette på de feil som de har innrømmet bl.a. på den fjerde partikongressen våren 1983. Der ble det vedgått at statsfarmene hadde fått for mye av landbruksdepartementets midler på de private bøndenes bekostning. Likeledes ble det vedtatt å legge større vekt på mindre, teknologisk enkle prosjekter i industrien. Seinere er også pris kontrollen lempet på en del jordbruksvarer. Den sentrale planlegginga er også dempet noe, og en opererer med mer realistiske mål størrelser. Flere kritisk innstilte

småbønder ble valgt inn som nye medlemmer av partiets sentralkomite. Likevel har Brekke rett i at ledelsen bærer et tungt ansvar for mosambikanernes plager. Feilen besto imidlertid ikke i at landet førte en isolasjonsistisk handelspolitikk etter Samir Amins oppskrift.

For dem som er interessert i en fyldig gjennomgang av mosambikansk politikk siden frigjøringa, kan jeg på det varmeste anbefale Joseph Hanlons boka «Mosambique, the revolution under fire» som ble utgitt på Zed i fjor. □

Ole Hofstad

Lettvint om gjeldskrisa

Det går ikke an å avfeie en gjeldsnekt-linje ned faren for at Sovjet skal komme inn bakdøra til landene som nekter.

Det er ikke uten videre sant at represaliene mot dem som nekter å betale gjeld blir så harde, fordi om bankene og offisielle kretser i USA påstår det.

I sin artikkel i Røde Fane nr 4/5-85 peker Martin Peder Lysestøl på den reaksjonære rollen mange lederskap i 3.verden spiller i økonomiske relasjoner. Men på den andre siden er det i hovedsak *deres politikk* for takling av gjeldskrisen han anbefaler. Mer eller mindre. Det blir et tankekors.

Peder Martin Lysestøls (PML) artikkel er på flere punkter lettvin. Det skal jeg komme tilbake til. Men først hovedkonklusjonen, som jeg er uenig i. Han skriver;

« Dersom landa nekter å godta betingelsene som IMF og storbankene gir, dersom landa går sammen om å løse gjeldskrisa, kan det istedet bli en vestlig krise. Når landa ikke gjør det , henger det sammen med klasseforholda i landa. Typisk for de fleste landa med stor gjeld er at de styres av et komprador-borgerskap som har samarbeidet med de multinasjonale selskap og imperialistlanda. I Latin-Amerika har regjeringene ofte hatt form av militær-diktaturer».

Samtidig peker han på at stadig flere land nå slutter seg sammen om

erklæringer som maner til samling mot finansgigantene.

Dernest mener PML at et *vanlig 3.verden-land som bryter med bankene , og nekter å betale gjelda, lett vil falle som offer for sosial-imperialismen*. Linjen med betalingsnekt forutsetter regjeringer som er sterke nok til å bryte helt med kapitalistlandene og bygge opp en sjølstendig økonomi bygd på plan.

Gjeldsnekt-politikken blir gjort til et Castro-påfunn. PML konkluderer med at det beste ville være krav om lavere rente og lengre tilbakebetalingstid på lånene. Det blir på en måte hans råd som revolusjonær til de utbyttede gjelds-landene.

HVEM SIN GJELD?

Det er ikke *vår gjeld*, sa en revolusjonær fagforeningsleder jeg møtte utenfor Rio for snart et år siden. Et greit utgangspunkt; da pengene ble lånt, så ikke han og arbeidskameratene mye til dem, men det blir nå gjort til deres sak å betale det det koster. I alle fall om Brasil skal følge IMF's oppskrifter.

I Buenos Aires' gater males slagord mot IMF og gjelden. Reallønnene til arbeidsfolk har gått ned med 50 prosent de siste åtte-ti årene. Folk har ikke stort mer å gå på. Kanskje skjønner ikke «mannen i gata» alle konsekvensene av en resolutt gjeldsnekt-linje, la gå med det, men han kjenner på kroppen konsekvensene av å prøve å betale. Bare renteutgiftene Argentina egentlig skal ut med i 1985 er langt større enn differansen mellom eksport og import. Store deler av lånene ble skuslet vekk eller regelrett eksportert ut av landet av juntaene

som satt på makten før Alfonsin. Nå prøver han å balansere på stram linje mellom elementer av ansvarlig politikk og press nedenfra.

REPRESALIER?

Til og med folk som sitter nær makten tinde i gjeldslanda snakker om gjeldsnekt i dag. I Brasil mener flere at en i *det minste* må bruke gjeldsnekt som risen bak speilet overfor kreditorene. Bolivia og flere afrikanske land «nekter i praksis», i og med at de ikke kan betale, om de aldri så gjerne ville. Og mange er de statene som oppviser «sivil ulydighet» i forhold til kreditorene og pådriveren IMF. Alan Garcia i Peru har ikke bare erklært at han ikke vil betale mer enn ti prosent av eksportinntektene i gjeldsutgifter «normalt skulle han ha betalt over tredve». Han har nektet videre forhandlinger med IMF, og forhandler istedet direkte med bankene og fordeler stumpene mellom kreditorene uten innblanding.

Hvilke represalier kan I-landene egentlig trø til med? De kan selvfølgelig nekte å betale ut mer penger. En del gjeldsland aner dette , og har derfor begynt å bygge opp en smule egen reserver i stedet for å la alle pengene gå i gjelds-sluket. En kan og tenke seg stopp i tilførselen av vitale varer. Men om en slik boikott skal bli effektiv fordrer det en annen type enhet mellom ulike kapital-krefter enn den som eksisterer. Eksport-industrien i USA er i trøbel fordi de gjeldstyngete landene har måttet skjære *drastisk ned* på import for å betale gjelden. Her er et objektivt motsigelsesforhold mellom bankene og industrien. Det samme gjelder de amerikanske bondene. Jo mer gjeld Brasil og Argentina (store jordbruksland) presses til å betale, jo mer jordbruksvarer må de produsere og eksportere. Og varene deres er ganske konkurranse-dyktige i forhold til USAs jordbruks-produkter. Nedbetalings-presset skjerper over-produksjons-krisen. Den hjemme-konkurrerende industrien i USA har heller ikke interesse av at USAs marked blir

DEBATT

overflømmet med varer fra gjeldslandene. Proteksjonistiske røster har hevet seg i kongressen.

Det er med andre ord *dype motsigelser i USA* når det gjelder gjeldskrisen, disse kommer også eksplisitt til uttrykk i form av ulike linjer, fra forslag om å ettergi deler av gjelden, til forslag om rente-tak m.m.

Det er bank-kapitalen i USA som har interesse av at redselen for represalier holdes ved like. De fleste gjeldslandene følger nå nøye med hva som skjer med de gjeldslandene som er mest ulydige og stikker hodet lengst ut; Hvor høy er risikoen? Mye tyder på at den er mindre enn det USA-regjeringen og bankene gjør den til, mindre enn PML vil ha det til også.

SOVJET INN BAK?

I og med at det er lite sannsynlig at et land som nekter å betale gjelden sin, blir totalt isolert fra sine tidligere handelspartnere blandt I-landene, faller halve PMLs argumentasjon på dette punkt bort.

Forøvrig mener jeg det er prinsipielt feilaktig å sitte i Norge og anbefale gjeldstyngete stater å ikke bryte med en supermakt fordi den andre kan komme inn bakdøra. Det smaker av teorien om «bare en supermakt». På det økonomiske området er det USA som spiller hovedrollen på verdensarenaen. Et eget spørsmål er hva Sovjet kan tilby en gruppe gjeldsnekterland. Dollar, neppe, men det vil de trenge. Avanserte kapitalvarer, produksjonsutstyr og ekspertise? Kanskje på noen områder, men Sovjets styrke ligger ikke her. Faren er nok mindre enn det PML gjør den til. Kanskje vil Japan, både som kreditor-land og høyteknologi-land, velge en mjukere linje for å vinne nye marked-sandeler?

Nå er det ikke riktig å avdramatisere konsekvensene av en gjeldsnekterlinje fullstendig. Det kan bli en hard medisin. Men det er en medisin som vil styrke sjølbergings-effekten i økonomien. Og poenget mitt er at gjeldslandene allerede kjenner me-

disinen. **FOR Å BETALE FOR GJELDEN** har de måttet anvende kapital som ellers kunne gått til ny-investeringer og økonomisk vekst. De har måttet skjære ned offentlige bevilgninger til beinet. Og de har måttet redusere importen drastisk, fordi pengene skal gå til bankene. Valget mellom å betale eller la være, er valg mellom bitre medisiner, der den siste kan virke helse-bringende på sikt, mens den første ikke kurerer sykdommen i det hele tatt, i høyden fungerer den smertestillende.

Revolusjonære i Norge bør etter mitt syn stille seg solidarisk med de kreftene i gjeldslandene som sier at gjelden er et produkt av imperialistisk utbytting og presser på for å betale minst mulig/ikke noe. Dessuten støtte land som står for radikale enkelt-standpunkt forhold til kreditorer, ta avstand fra alle typer represalier, f.eks mot Perus Garcia. Om det skulle komme noen.

ENHETLIG 3.VERDEN?

PML skriver helt sist i artikkelen at gjeldskrisa fungerer som en pådriver for større enhet i den 3.verden. Bildet er vel ikke fullt så enkelt. En kategori 3.verden-land er de som har sine hovedinntekter gjennom olje-eksport. De fleste OPEC-landene tjener på det som de andre gjeldslandene taper på; At oljeprisen og dollar-kursen går opp. Ja det eksisterer et *objektivt motsetningsforhold* mellom disse og andre 3.verden-land. Det burde få oss i Norge til å tenke nøyer gjennom rollen vårt eget land spillere.

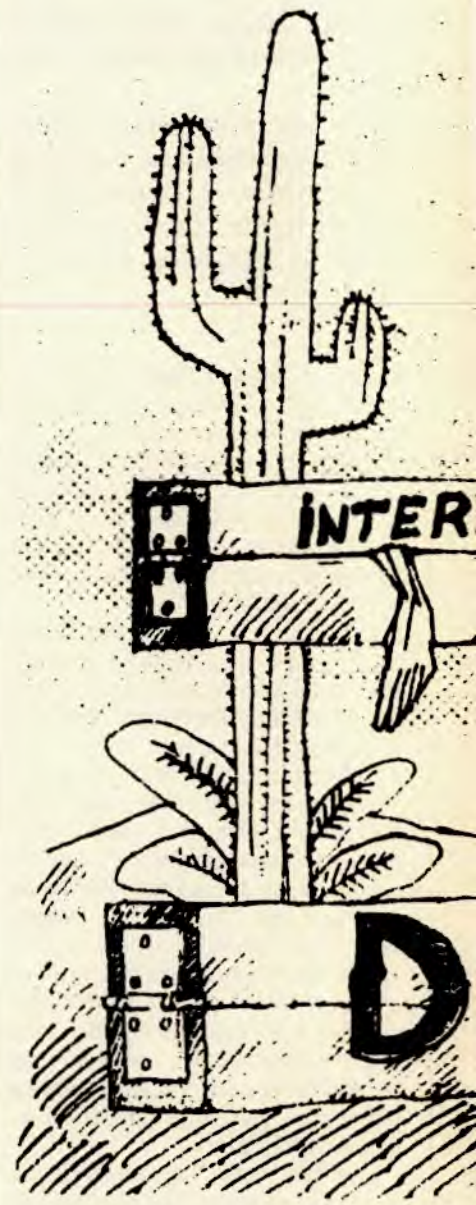
Noen gjeldsland er i en mellomgruppe. Mexico har tolv prosent av BNP fra olje-produksjon, samtidig er de nest største gjeldsland med 96 milliarder dollar i utenlandsgjeld. Når oljeprisen går ned, betyr det katastrofe for Mexico, men lettelsel for Argentina som må importere olje. Et hinder for enhet, opplagt.

Det betyr ikke at ikke imperialistene har grunn til å frykte et tettere sør-sør samarbeid. Men bildet er mer variert enn det PML vil ha det til; Grupper av land kan stå sammen, mens andre av objektive grun-

ner, vil søke løsninger med imperialistene separat.

UNØYAKTIG OM IMF

PML peker på hvor udemokratisk det internasjonale pengefondet er oppbygd. Det stemmer. Men så skriver han at for at et tiltak skal kunne settes ut i livet, kreves 85 pro-sents oppslutning. Og han konkluderer med at USA dermed har veto. Sannheten er at i viktige av-

DEBATT

stemninger kreves 80 prosent flertall. Det gjelder på ingen måte et hvilket som helst tiltak. USA har de siste årene redusert sine kvoter til IMF, derfor ligger de nå under «veto-grensen». På den annen side er det liten grunn til å tvile på at de har allierte. Og de trenger i å for seg ikke fler enn Storbritannia for å stoppe et flertall de ikke liker i en vital konflikt. IMF's oppgaver har PML skissert svært så genmerelt.

At de «stiller krav til en bestemt økonomisk politikk» er neppe noen nyhet, men hvilke krav? IMF's *nåværende politikk* overfor gjeldslandene er å presse dem til å skjære ned på import, offentlige utgifter, lønninger til arbeidsfolk, subsidier m.m. —Og eksportere mer for å betale gjeldsutgifter. Dermed presser de også landene til å devaluere sine lokale valutaer for å bli mer konkurransedyktige. Tanzania er et av

de landene som har protestert hardest mot denne siste delen av IMF-oppskriften. I forholdet til tidligere IMF-medisin er *reduksjon av importen noe nytt*, og det er nettopp denne som skaper problemet for viktige deler av USAs næringsliv og som skjerper motsetningene til bankene.

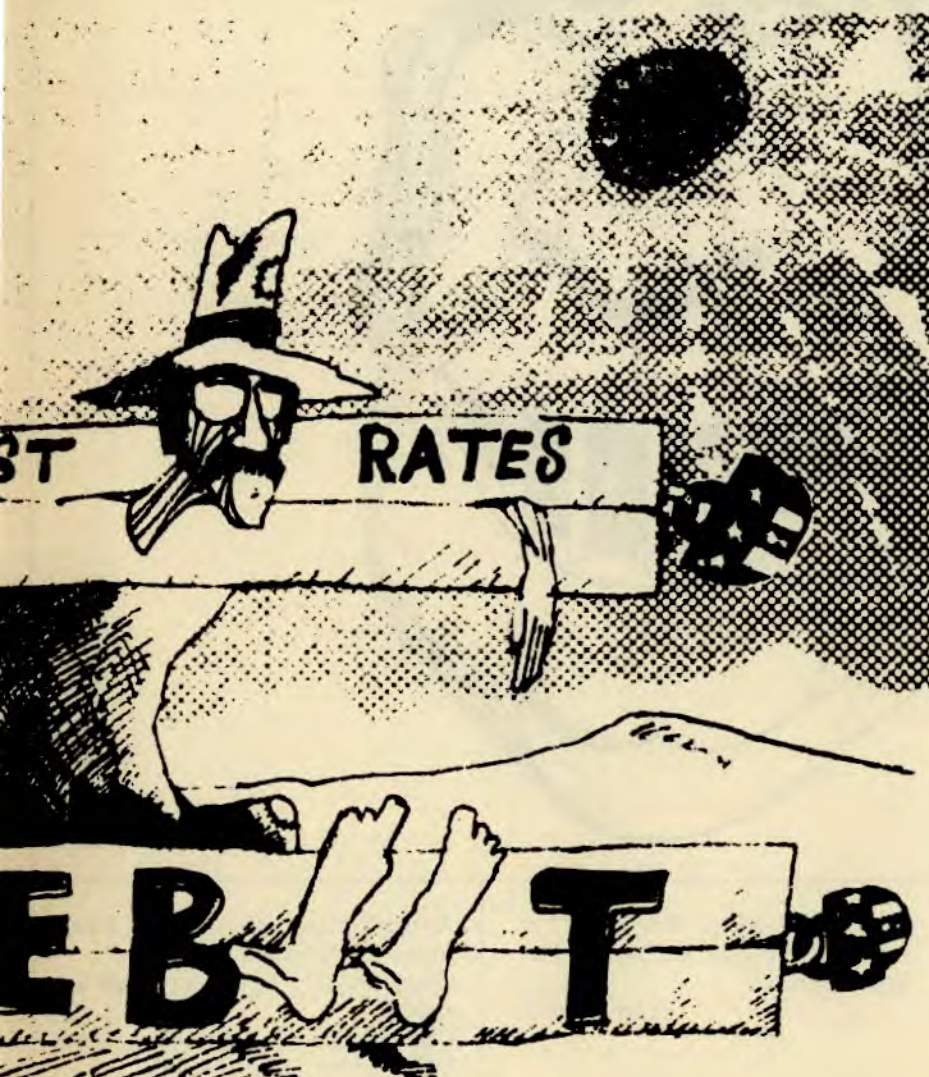
NY GJELDSKRISE?

PML skriver også at gjeldskrise, det at staten ikke kan betale gjeld, er et nytt fenomen. Det er ikke riktig. Flere gjeldskrise-analytikere viser til Tysklands gjeldsproblemer etter oppgjøret i kjølevannet av 1.verdenskrig «brorparten av gjelden ble aldri betalt», og til gjeldskonflikter mellom landene i Latin-Amerika og USA/Storbritannia. Også i 30-årene nektet gjeldsland i Latin-Amerika å betale det de skyldte.

Årsakene til gjeldskrisen blir svært summarisk framstilt. PML er i liten grad inne på at det var direkte profittabelt å låne penger i 70-årene, det var ikke bare det at landene måtte låne på grunn av oljepris-økningene. Renten var lav, inflasjonen var høy, til forskjell fra dagens situasjon med lav inflasjon i USA, «inntil nylig» høy dollarkurs og høy rente.

Jeg synes forøvrig at PML bør skille mellom regjeringen i Chile som fører en konsekvent monetaristisk politikk, og den forholdsvis ferske regjeringen Alfonsin i Argentina, som prøver seg med en form for reform-politikk og tildels står krasst mot IMF. I det hele tatt er det viktig å understreke at nye, om enn vaklende demokratiske regjeringer har sett dagens lys i Latin-Amerika. Siden de ikke regjerer på bajonettene er de mer sårbare for press fra folkemassene og dermed tøffere mot bankene. Samtidig er gjeldslandene på dette kontinentet

Valget mellom å betale gjelda eller å la være er et valg mellom bitre medisiner. Den siste kan virke helsebringende på sikt, mens den første ikke kurerer sykdommen overhode.

IMF har redusert importen fra endel 3.verden land. Dette er en medisin som skaper motsetninger i USA.

så dypt forgjeldet at nye militærdiktatur ikke ville gi noen garanti for at forpliktelsene ble oppfylt.

Dypere sett ligger mye av årsakene til gjelds-krisen i politikken I-land har ført overfor U-land ved hjelp av innenlandske allierte; *Utvikling via kapitalimport*. Om denne politikken smykker seg med be-

tegnelsen U-hjelp eller ikke, er mindre interessant. Mer om det i en annen artikkel. □

Elisabeth Eide

Litteratur:

Anatole Kaletsky: *The Costs of Default*

Alfred Watkins: *Defusing the Debt Bomb* «Ennå ikke publisert»

Cheryl Payer: *The Crisis of Debt in the 80s*.

Cheryl Payer: *The Debt trap: The IMF and the Third World*.

SVART FRAMTID

Vi står overfor en teknologisk og industriell revolusjon uten sidestykke i verdens-historia. Det er de nære konsekvensene av denne revolusjonen som er hovedtema for den siste boka til Tron Øgrim, «Grisen før jul». Øgrim spår ingen konkrete revolusjoner, men at det kommer revolusjoner er sikkert. Men stemmer det dystre framtids-bilde som Øgrim tegner, har ikke tidligere teknologiske revolusjoner skapt millioner av nye arbeidsplasser, spør Eivind Stø i denne anmeldelsen.

Det er først og fremst den vestlige kapitalismens framtid Øgrim ønsker å beskrive, men blikket er hele tida vendt mot den tredje verden, og dens konsekvenser av den samme utviklinga. Det er ei svart bok, med et pessimistisk syn på den økonomiske, økologiske og politiske utviklinga på jordkloden.

Øgrim prøver å holde seg på jorda, — det er ikke et forsøk på en science-fiction beskrivelse av det framtidige datastyrte samfunnet. Det er ikke den fjerne framtid han denne gangen er opptatt av, men han tar utgangspunkt i ei utvikling som allerede er igang, og som han blant annet kjenner fra sin egen arbeidsplass. Innimellom antydes de mer vidtgående tendensene av denne teknologiske utviklinga, men i hovedsak er det våre barns framtid han skildrer.

Den teknologiske utviklinga vil endre menneskenes

måte å produsere på, den vil endre samfunnsforholda i de rike landa, og snu opp ned på det meste. Årsaken til, og resultatet av denne utviklinga kan formuleres i stikkordet *det menneskelige arbeidets fall*.

Utviklinga innen data, energi og biologi vil gjøre det *mulig* å erstatte det menneskelige rutinearbeidet med maskiner og roboter. Det er ikke bare mulig, det er sannsynlig at dette vil skje i et omfang som vil gjøre millioner — milliarder av mennesker i den tredje verden og fleste-parten i den industrialiserte verden *permanent arbeidsledige*. Det er hans hovedpoeng i boka.

PESSIMIST

I denne forbindelse foretar Øgrim et oppgjør med Toffler, Benterud og *villamarxistene*. På sett og vis tar ikke disse optimistene bare feil, det ligger store muligheter i den teknologiske revolusjonen. Tungt og kjede-

Tron Øgrim har skrevet boka «Grisen før jul»

FOTO: KLASSEKAMPEN

ANMELDELSER

lig rutinearbeid kan gjøres overflødig, arbeidstida kan forkortes og vi kan alle realisere våre drømmer. Valgmulighetene vil bli enorme. Men ikke for det store flertallet

For mindretallet vil verden åpne seg, for flertallet både i den tredje verden og i de industrialiserte landa er permanent arbeidsløshet resultatet. Industrier blir rasert og millioner av ungdom kommer aldri inn på arbeidsmarkedet. Bunnen er nådd, og en fortsetter å synke.

Denne motsigelsen mellom de store positive muligheter som kapitalismen skaper, og de økonomiske realitetene er like gammel som kapitalismen sjøl. EFs smørberg skyldes ikke at

det produseres for mye smør i verden.

Men de fattige millionene er ikke i stand til å betale for det, og kapitalistene har ingen interesse av å gi det bort gratis.

Den teknologiske revolusjonen vil skjerpe denne motsigelsen. På den ene sida kan tusenårs-riket fortone seg nær, de teknologiske mulighetene er tilstede. På den andre sida er dette bare muligheten for de få. Sjøl om f.eks matvarespørsmålet er løst teknologisk, vil de økonomiske og politiske forholda gjøre det umulig for det store flertallet å nyte godt av framskrittet. De har ikke råd, kapitalismen er fortsatt kapitalisme.

Så langt Tron Øgrim. Han gir et levende bilde av framtida, men er det et riktig bilde? Hvilke innvendinger kan reises mot denne framstillinga?

FOR DYSTERT?

Når Tron Øgrim beskriver det menneskelige arbeidets fall i enkelte bransjer, har han utvilsomt helt rett. Men er konsekvensene for samfunnet som helhet nædt til å bli den samme? ER det ikke mulig at Øgrim her har overtatt rollen til frosken i brønnen, han ser ikke hele himmelen, men vil ha oss til å tro at han gjør det.

Denne innvendingen har da også Øgrim tatt opp i boka, men klarer ikke å fjerne all tvil fra denne anmelders

sinn. De spådommene Øgrim lanserer har vært markedsført ved tidligere industrielle revolusjoner. De viste seg å være feilaktige, det ble skapt millioner av nye arbeidsplasser. Hvorfor skulle påstanden være riktig nå, ved den tredje bølgen av teknologiske revolusjoner?

I følge forfatteren skyldes dette at konsekvensene er så enormt mye mer vidtgående enn i tidligere tilfeller. Langt på vei er jeg enig med Øgrim. På grunn av de forhold han beskriver vil kapitalismen gå inn i langvarige og permanente kriser. Men jeg har visse problem med å forstå at kapitalistene ikke vil fortsette med å investere profitten i nye virksomheter, og dermed skape nye

ANMELDELSER

Det er riktig at den enkelte kapitalist (her IBM) er nødt til å investere i ny teknologi for å overleve, men hva med statens rolle som felleskapitalist spør Eivind Stø.

arbeidsplasser, og på denne måten fortsette kapitalakkumulasjonen.

Uansett, vi står her foran en svært interessant debatt. Tron Øgrim har lansert sine teorier, etter langvarig arbeid med stoffet, men boka mangler dokumentasjon. Det kan være aktuelt i debatten å få materialet fram på bordet.

STATENS ROLLE

Ellers reagerer jeg på determinismen i framstillinga, det ser ut som historia beveger seg på skinner. Det er riktig at den enkelte kapitalist er nødt til å investere i ny teknologi for å overleve, men hva med statens rolle som felleskapitalist? Og kan ikke

arbeiderklassen hindre at det som er mulig ikke blir virkelighet?

Dette er igjen innvendinger som Øgrim svarer på i boka, og særlig i det første tilfellet er svaret et klart nei. Staten er monopolenes stat, det er ikke omvendt. Derfor vil de aldri finne seg i at staten griper avgjørende inn i deres teknologiske revolusjon. Dette er nok riktig for den vestlige markeds-kapitalismen, men hva med den sovjetiske stats-kapitalismen, den opptrer allerede i utgangspunktet som en felleskapitalist. Dersom den teknologiske revolusjonen skaper så store problem for den vestlige kapitalismen som Øgrim hevder, kan tida være inne for en renessanse

for den sovjetiske modellen?

Dette er de to viktigste innvendingene som kan rettes til boka til Tron Øgrim, og det er her debatten etter min mening bør legge seg. Det er ikke så helt enkelt å framføre disse to standpunktene all den stund forfatteren forlengst har karakterisert dem; det er *villamarxisten* som snakker. Og hvem vil vel være villamarxist??

Videre mener Øgrim at den teknologiske revolusjonen vil føre til streiker og desperat motstand fra arbeiderklassens side. Denne kampen har imidlertid små sjanser for å lykkes blant annet fordi arbeiderklassen er faglig og politisk splittet.

Som en forstår er det ei svært bok han har skrevet.

Men først og fremst vil den teknologiske og industrielle utviklinga skape opprør i den tredje verden. Utbyttinga, utarminga og undertrykkinga av de fattige milliardene vil nødvendigvis skape revolusjoner mot imperialismen.

Han spår ingen konkrete revolusjoner. Han spår heller ikke at alle vil være sosialistiske. Men at revolusjonene kommer er sikkert. Det er derfor vi er grisen, og det snart er jul. □

Eivind Stø

Tron Øgrim
Grisen før jul
Oktober 1985

ANMELDELSER

EN LÆRERIK HISTORIE

En studie av utviklinga av den industrielle teknologien som endel av klassekampen i vår tid, djuptpløyende og vitenskapelig overbevisende, samtidig som den er politisk utfordrende. Slike bøker gis det ikke ut for mange av. I 1984 kom David F Noble ut med boka «Forces of Production — a Social History of Industrial Automation». (Produktivkreftene — en samfunnmessig historie om industriell automatisering). Det er ei bok til å bli klokere av.

Noble har tatt for seg perioden fra andre verdenskrig fram til i dag. Det han studerer er utviklinga av teknologien for numerisk styring av verktøy-maskiner i verksted-industrien. Han har studert denne utviklinga i detalj i dens hjemland USA. Underveis avdekkes mange interessante trekk ved den amerikanske kapitalismens styring av hvilken teknologi som utvikles og av virkningene av sjølve teknologien på samfunnet.

ANTI-PRODUKTIVT

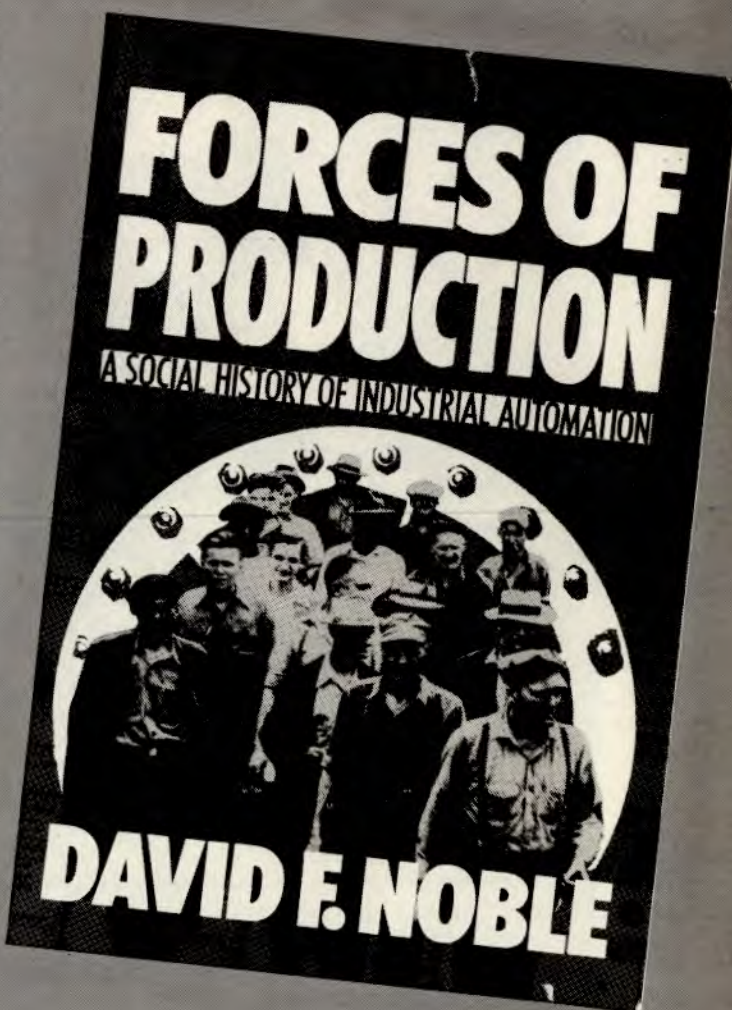
Visste du at innføringa av numerisk styrte maskiner i verkstedene fra 1950 til 1970, ja kanskje helt fram til i dag, har vært en gigantisk feil-investering, vurdert ut fra et produktivitets og profitt-standpunkt? Noble er forsker, og forsiktig med å skrive resultatene med store bokstaver. Eksempelne og statistikken levner likevel ingen tvil. Produktivtets-gevinsten skulle komme gjennom redusert maskinerings- og muligheten for å bruke maskinoperatører med mindre fag-kunnskaper og dermed lavere

lønn. Store problem har gjort at dette ikke har slått til. Stikkord for vanskelighetene kan være:

Undervurdering av kunnskapene arbeideren sitter på, undervurdering av arbeidsmengden og problemene med forhånds-programmering av kompliserte dreie-, frese og bore-operasjoner ned til minste detalj. Og ikke minst undervurdering av det teknologiske spranget fra et forskningslaboratorium til verksted-gulvet. Resultatet har vært mye dødtid for det ekstremt dyre maskineriet, og mye vrakgods.

NC ELLER RP?

Hvorfor ble numerisk styring (NC-numerical control) den dominerende teknologien, når den viste seg å føre til tap over flere ti-år? Saken er nemlig at på 40 og 50-tallet ble det i amerikansk industri drevet en rekke forsøk for å utvikle teknologi for automatisk maskinering. Nesten alle forsøkene bygget på en tankegang som ble kalt «record playback» (RP). I stedet for å

plassere programmeringa inne på kontorene, skulle programtapene lages i verksted-hallen ved å spille inn operasjonene en erfaren verksted-arbeider utførte, når han lagde det første maskinstykket. På tross av at disse utviklings-programmene aldri fikk de store

forskningsmidlene, var demonstrasjonene av disse stort sett mer vellykka enn det de kompliserte NC-produktene kunne vise til. Årsaken var at RP var enklere og dermed mindre sårbart mot røffe forhold i et verksted, og at RP bygde direkte på kunnskapene til fagarbei-

ANMELDELSER

derne, noe NC-ingeniørene savna sårt.

HVEM STÅR BAK?

David Noble dokumenterer to viktige grunner til at det gikk som det gikk. For det første bedrifts-ledernes holdninger. Ettersom deres grunnholdning er at lave arbeider-lønninger er god butikk, valgte de det alternativet som gikk mest offensivt inn for å kutte ned på timeforbruk på golv og erstatte dyre maskiner med billige operatører. En annen fordel utifra samme tankegang var at det nye arbeidet «Programmering» ble lagt til ingeniør-kontorene, ikke verkstedet. Det betydde mer kontroll over produksjonsprosessen til ledelsen og mindre til arbeiderne og fagforeningene. Hvem skal styre butikken, ledelsen eller fagforeninga? Det var en sentral problemstilling i klassekampen før, under og etter McCarthy-tida.

STATEN BETALER

For det andre kom spørsmålet om hvem som betaler inn. Militæret hadde under krigen utvikla både mekanisk teknologi (f.eks. fly) og elektronisk (f.eks. radar) langt videre. Den militær-orienterte flyindustrien var nesten den eneste som hadde praktisk bruk for de teknologiske fordelene NC kunne by framfor RP. Ettersom den kalde krigen var i gang, var det bare militæret som kunne skaffe midlene til de enorme forsknings-prosjektene som dette etterhvert utvikla seg til.

Resultatet var at en rekke formål ble kombinert sammen på dette grunnlaget. Formålet var opprinnelig å utvikle automatisert maskinering. Det ble fort vel så viktig å utvikle en data-maskin som kunne regne fort

nok til å styre maskineringa. Hele dette kjempe-prosjektet, ble med det militæret som sponsor, utvikla på Massachusetts Institute of Technology (MIT). Den digitale computeren «Whirlwind», som var en sentral del av det hele, ble en viktig milepæl på teknologiens vei inn i data-alderen. Prestisjen og antallet dollar-millioner som ble pøst inn bak NC-ideen, veide etterhvert så tungt at enhver alternativ teknologi var sjanseløs.

FAGBEVEGELSEN

Noble kan fortelle at noen av de sentrale personene bak «record playback» prosjektene prøvde å ta kontakt med den amerikanske landsorganisasjonen (CIO), for å vinne støtte for sin vei. De hevdet at fagbevegelsen aktivt burde kjempe for at den nye teknologien skulle tas i bruk. Den skulle bygge på arbeidernes kunnskaper og bringe nye arbeidsoppgaver som programmering inn i arbeidernes oppgavefelt. Fagbevegelsen reagerte ikke, men Noble kan bruke både japansk og i noen grad europeisk industri som eksempel på at det faktisk var mulig å ta i bruk Record Playback metoden.

MOT DEN TEKNOLOGISKE SKJEBNEN

David Nobles melding var bl.a. at arbeiderklassen må ta del i kampen om utviklinga av teknologien. Lærdommene fra NC/RP striden kan være svært aktuelle i forbindelse med den videre utviklinga av data-revolusjonen. Noble gir oss ingen grunn til å ha illusjoner. Han er fullt klar over at formålet med både NC og RP var å rasjonalisere vekk menneskelig arbeid. Til grunn for hele

Standard Size, 9 x 12. JANUARY 5, 1905. Price Ten Cents.

AMERICAN MACHINIST

A PRACTICAL JOURNAL OF MACHINE CONSTRUCTION.
ISSUED WEEKLY BY THE HILL PUBLISHING COMPANY.
Vol. 28. WORLD BUILDING, NEW YORK. No. 1.

Index in Advertisers and Classified Index Following Reading Matter.

There's the Laggard! DETECTED BY The Cut Meter

ABSOLUTELY ACCURATE

If your factory is not working up to its full capacity, you ought to know it. There is one sure way to determine whether it is or not. You cannot do it with the eye or by guess work. Neither will afford tangible evidence. You need

THE CUT METER

which tells unerringly just how fast a drill, lathe, bore, or cutter is running. It conveys the desired information instantly and accurately. It has saved money for many a manufacturer by pointing out the laggards. It can do as much for you. Let us send you our interesting pamphlet, "The Cut Meter."

NEW YORK OFFICE: 30 Canfield Street. BOSTON: 125 Federal Street.

Warner Instrument Co. Beloit-Wis.

Dette er reklame fra århundreskiftet, som viser et måleinstrument som nøyaktig viser hvor langt dreibenken har «gått» f.eks. i løpet av en dag. Dette var et instrument som ga kapitalistene økte muligheter til å kontrollere den enkelte fagarbeiders arbeid. Illustrasjonen er fra boka «Forces of Production»

framstillinga hans ligger en klar avstandstagen fra det han kaller teknologisk determinisme. Den teknologiske utviklinga er ikke skjebnebestemt, der tar både utviklingspessimistene og -optimistene feil. På grunn av Nobles oppfatning av styrkeforholdet mellom arbeid og kapital, blir den grunnleggende framtidstenen

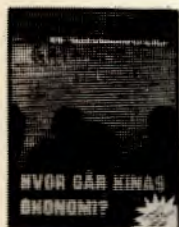
hans dyster og negativ. Men at den teknologiske utviklinga vil få avgjørende innflytelse på klassekampen og samfunnet i tida framover, det etterlater denne boka ingen tvil om.

Trond Christoffersen

David F. Noble
Forces of Production
Alfred A. Knopf 1984

GAMLE NUMMER AV RØDE FANE

Her får du oversikt over alle Røde Fane som har kommet ut siden 1979. De fleste bladene har vi igjen på lager. Noen få er utsolgt og noen er det bare få numre igjen av (De haster det med å sikre seg). Numrene kan bestilles ved å skrive til Røde Fane eller bruke slippen under.

1/79. Inneholder bl.a. flere artikler om Kina. Anders Ekeland skriver om Komintern. (Få numre igjen)

2/79. Tar opp invasjonen i Ungarn 1956. Intervju med Hans Ebbing om Sovjets karakter. Dessuten om militærpolitikk.

3/79. Bl.a. intervju med Pål Steigan om dogmatiske feil i AKP. William Hinton-intervju om Kina. Og om Pol Pots linje var feilaktig.

4/79. Omhandler psykiatrien i Sovjet. Om NATO, debatten om Pol Pot fortsetter og om opposisjonen i Tsjekkoslovakia.

5/79. Om hvordan Sovjet-psykiatrien misbrukes, fakta om NATO og intervju med et ledende medlem i Charta 77.

6/79. Natur og miljø — om AKPs miljøpolitikk. Debatt om Ebbings syn på Sovjet.

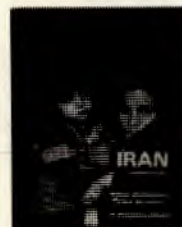

7/79. — Det er gode tider, Tor Halvorsen. Om AKPs prinsippprogram og

AKPs holdning til homofile. (Kun få numre igjen)

8/79. Tar opp den nye datateknologien, og Røde Fane stiller spørsmålet: — Legger virkelig Finn Gustafsen alle kortene på bordet?

1/80. Iran under Khomeini, Islam. Og om at Stalin nektet å utgi Engels.

2/80. Det sagnomstuste nummeret der det slås fast at det blir krig før 1985. Videre om AKPs faglige politikk, intervju med Gudmund Vindland, om tale av Kari Mundahl Johnsens bok, «Hva er kvinnesak?». (Kun få numre igjen)

3/80. Tron Øgrim og filosofiprofessoren Arnfinn Stigen i holmgang om so-

sialismen. Hvorfor angripes helse- og sosialsektoren? Og Røde Fane spør: Hvor går den progressive litteraturen?

4/80. Tar opp oljepolitikken som haverte. Og det var dissens i gutteklubben: Gjelsvik mot Michelet.

5-6/80. Dobbeltnummer om sosialismen. Per Lund mot Jørn Magdahl. Bør alle få med seg. Videre om vi bør forkaste kulturrevolusjonen. Og om 70-åra som en nøkkelperiode i norsk teater.

7/80. Behandler krigsa i Europas ml-bevegelse. Hvorfor ble det tyske KPD oppløst. Og forsvinner

arbeiderklassen? (Kun få numre igjen)

8/80. Kampen om arbeiderlitteraturen er tapt skriver Dag Solstad i dette Røde Fane. Det er borgerskapets nye taktikk som truer arbeiderlitteraturen, svarer Knut Johansen.

1/81. Har ledelsen medlemmenes tillit, Pål Steigan? Og hva skjer med oljemillardene?

2/81. Røde Fane intervjuer Per Gunnar Gabrielsen og Steinare Hansson om atomtrusselen. Det var her Steinar Hansson foreslo å gi folk en morfinsprøyte i stedet for å bygge tilfluktsrom. Og bedriftsdemokratiet blir avvist.

3/81. Krise i verdensøkonomien — tredje-åra på nytt, har Røde Fane som hovedoppdrag. Og det hevdes at det ikke er tre, men seks hovedklasser i Norge i dag.

4-5/81. Nytt dobbeltnummer. Denne gang om kommunismens i en brytningstid. Helge Øgrims kritikk av AKP blir trykt sammen med Pål Steigans svar. Og Røde Fane har vært over kjølen og intervjuet SKP.

6/81. Nils Holmberg skriver om Kina rett før sin død. Og det blir hevdet at Kampuchea ikke var noen marxistisk revolusjon.

1979 – 1984

7/81. Polen var hovedoppslag — i rett tid. Videre om Europas framtid. (Kun få numre igjen)

8/81. Egil Fossums store artikkel om Stalin og om USAs ml-parti i full opplesning. (Utsolgt)

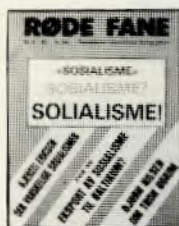
1/82. Om Kinas økonomi og Johan Galtung uttaler seg om krig og fred.

2/82. Vil verden gå under i en atomkrig, spør Røde Fane? Og Jan Myrdal er intervjuet om fascismen i Skandinavia.

3/82. Røde Fane tar opp klassene i Sovjet.

4/82. Her tas den vanskelige sosialismen opp og Bjørn Nilsen anmelder Tron Øgrims bok — og er ikke helt fornøyd. (Kun få numre igjen)

5/82. Tar opp opposisjonen i fagbevegelsen, og om Bucharin.

6/82. Tre verdener: teorien stilles til debatt. Forslag til kunstpolitisk manifest for AKP.

1/2-83. Et viktig og stort anlagt nummer om AKP — ti år i en sosialdemokratisk utopi. Og det er plass til Stalin- og partidebatt.

3/83. Pål Steigan kritiserer kulturrevolusjonen og det er diskusjon om kulturpolitisk manifest. (Kun få numre igjen)

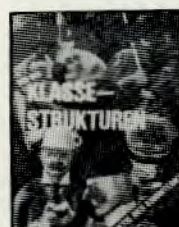
4/83. Tron Øgrim skriver om prinsippprogrammet og det skrives om partiteori.

5/83. Hovedtema er kapitalens krisestrategi. Nedlegginga av Akergruppa blir saumfart, og hva er sosialrealisme?

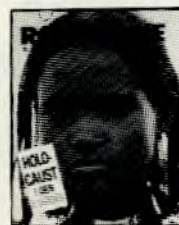
6/83. Røde Fane spør: Kunne Hitler vært stoppet? Stort intervju med Hans Fredrik Dahl og Jan Myrdal. Fortsett om kulturrevolusjon og prinsippprogram.

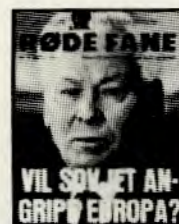
1/84. Behandler den nye klassestrukturen. Sigurd Allern skriver om den nye intellektuelle klassen. Og Røde Fane spør: Var det feil å opprette Komintern. (Utsolgt)

2/84. En skarp artikkel konkluderer med at et sjølberga Norge blir en arbeidsleir. Og Røde Fane tar opp årsaken til at det blir kriser.

3/84. Eirik Rossen skriver om den tredje verden. Blir det holocaust? Videre om historisk materialisme, klasseanalyse og kvinnede-batt.

4/84. Vil Sovjet angripe Europa? Og Kjersti Botnedal forklarer hva hun mener med «direkte makt».

ner med «direkte makt». Hvem sto bak mordet på Kirov?, og en god del mer.

5/84. Har hovedtema om historisk materialisme. Hva var årsakene til kapitalismens framvekst i Vest-Europa? Videre om PLO og India.

6/84. Tar opp den nye teknologiske revolusjonen. Hvor stor omfatning har den, og hvilke virkninger vil den få? Stefan Heym skriver om Tyskland og delingen. Videre om hvorfor familien bør oppløses.

Og fortsettelsen får du med deg hvis du abonnerer på Røde Fane.

Du får tilsendt de numrene du mangler, mot å sende inn slippen under. Vi sender deg bladene i postoppkrav. Hvert nummer koster 15 kroner + porto.

Jeg vil ha følgende numre tilsendt:

☐ Ja, jeg vil abonnere på Røde Fane

Navn:

Adresse:

Postnr./sted:

Slippen sendes til Røde Fane, Boks 6875 St.Olavsplass, 0130 Oslo 1

(Hvis du ikke vil klippe i bladet, skriv bestillinga di på et kort)

Retur:

Røde Fane
Boks 83, Bryn,
0611 Oslo 6

IKKE GÅ GLIPP AV
NESTE RØDE FANE: KULTURNUMMER

